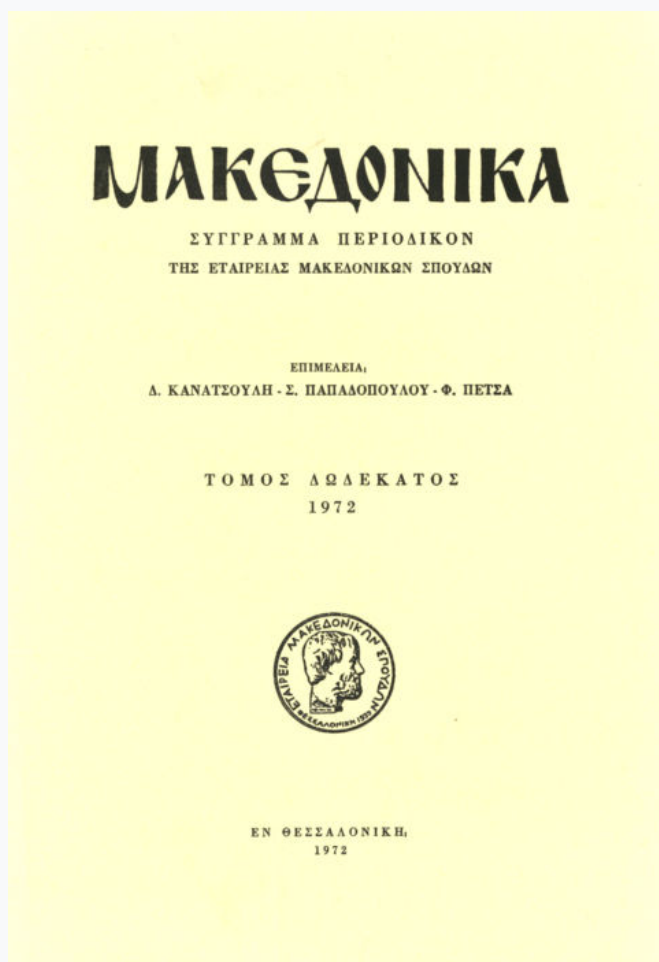

Μακεδονικά

Τόμ. 12 (1972)

Αφιερούται εις την μνήμην Γεωργίου Θεμελή, Χαραλάμπους Λέκα

Ο νέος μακεδονικός τάφος της Βεργίνας

Δημήτρης Παντερμαλής

doi: [10.12681/makedonika.1003](https://doi.org/10.12681/makedonika.1003)

Copyright © 2015, Δημήτρης Παντερμαλής

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παντερμαλής Δ. (1972). Ο νέος μακεδονικός τάφος της Βεργίνας. *Μακεδονικά*, 12, 147-182.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.1003>

Ο ΝΕΟΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΤΑΦΟΣ ΤΗΣ ΒΕΡΓΙΝΑΣ*

Τριάντα ένα χρόνια ύστερα από την ανασκαφή του μακεδονικού τάφου¹ στὰ ριζά του ύψώματος όπου είναι κτισμένο τὸ ἀνάκτορο τῆς Βεργίνας, ἦρθε στὸ φῶς τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1969², ἀρκετὰ βορειότερα μέσα στὸν κάμπο, ἑνας νέος μακεδονικὸς τάφος³ (σχέδ. 1). Δὲν ἔχει βέβαια τὴν ναόσχημη

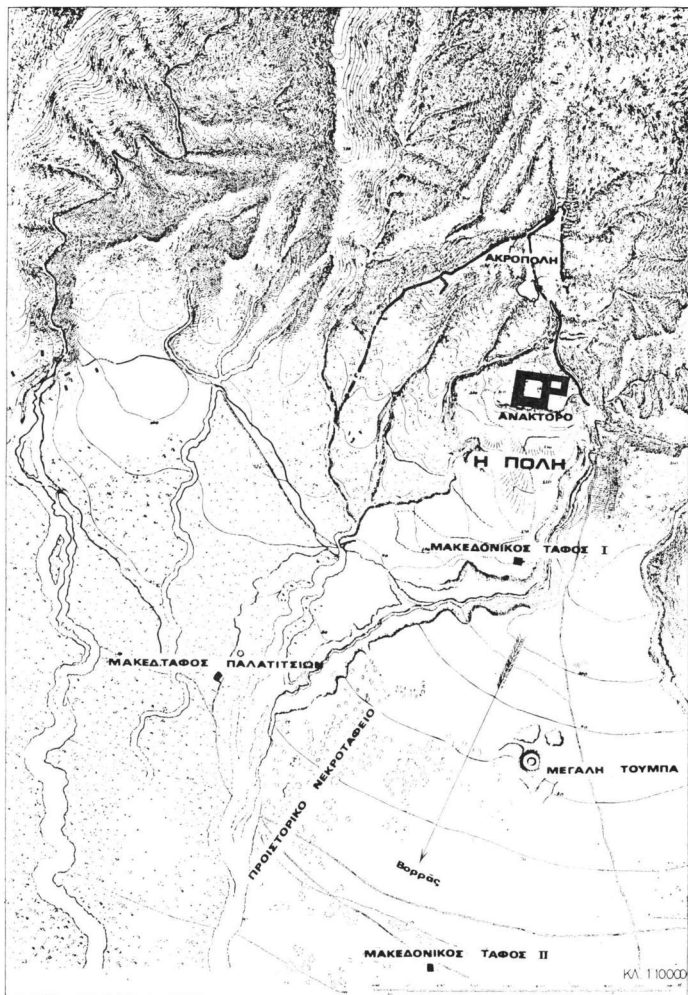
* Εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν καθηγητὴ κ. Μ. Ἀνδρόνικο γιὰ τὴν πρόθυμη παραχώρηση τῆς δημοσίευσής τοῦ μνημείου. Γιὰ χρήσιμες πληροφορίες καὶ παρατηρήσεις ὀφείλω νὰ εὐχαριστήσω τοὺς καθηγητὰς κ.κ. Γ. Μπακαλάκη καὶ Φ. Πέτσα, τοὺς συναδέλφους κ. Α. Μιχαηλίδου - Παπᾶ, κ. Ε. Γιούρη, δ. Κ. Ρωμιοπούλου καὶ κ. Γ. Τουράτσουλου, γιὰ τὰ σχέδια τὴν ἀρχιτέκτονα κ. Δ. Αἰβάζογλου καὶ τὸν σχεδιαστὴ κ. Κ. Τροχίδη.

1. Κ. Α. Ρωμαιοῦ, Ὁ μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας, Ἀθήναι 1951.

2. ΑΔ, τ. 25, 1970, Χρονικά, σ. 395.

3. Μακεδονικοὶ τάφοι συνηθίζεται νὰ ὀνομάζονται τὰ ὑπόγεια μονοθάλαμα κτιστὰ ταφικά μνημεῖα (πολλὰ μὲ προθάλαμο), ποὺ ὁ νεκρικός τοὺς θάλαμος στεγάζεται πάντοτε μὲ καμάρα πάνω τοὺς ὑψώνεται ἑνας τεχνητὸς τύμβος. Πολλοὶ ἔχουν χτιστὸ δρόμο, χωρὶς αὐτὸ νὰ ἀποτελῇ ἀπαραίτητο γνώρισμα. Ἴσως θὰ ἔπρεπε μὲ βάση τὸν χτιστὸ δρόμο νὰ χωρίση κανεῖς τοὺς μακεδονικοὺς τάφους σὲ δύο κατηγορίες: σὲ τάφους μὲ μνημειώδη πρόσοψη καὶ συνεπῶς δίχως δρόμο καὶ σὲ τάφους μὲ δρόμο, τοῦ ὁποῖου ἡ ὑπαρξὴ κάνει περιττὴ κάθε μεγαλοπρεπὴ κατασκευὴ στὴν πρόσοψη. Χαρακτηριστικὴ περίπτωσις ἀποτελεῖ ὁ τάφος τῆς Πύδνας, ὅπου γιὰ νὰ συμβιβαστῇ ἡ ὑπόγεια ναόσχημη πρόσοψη μὲ τὸ ὀπωσδήποτε πολὺ χαμηλὸ καὶ στενὸ στόμιο τοῦ δρόμου δημιουργήθηκε ἑνας ἐνδιάμεσος μεταβατικὸς χώρος (βλ. L. Heuzey - H. Dumeit, Mission archéologique de Macédoine, Paris 1876, πίν. 18). Φαίνεται πῶς δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι αὐτοὶ οἱ τάφοι ἔχουν τὸ ἀπολύτως ἀναγκαῖο πλάτος τῶν 10 ποδῶν (3 μ.) (βλ. παρακάτω σ. 173 κ.έ.). Ἀπὸ τοὺς λαξευτοὺς θαλαμοειδεῖς τάφους μπορεῖ κανεῖς νὰ χαρακτηρίσῃ μακεδονικοὺς αὐτοὺς οἱ ὅποιοι ἔχουν χτιστὴ μὲ γωνιολίθους μέσα σὲ λαξευμένο βράχο καὶ τῶν ὁποίων καὶ οἱ διαστάσεις εἶναι ἀνάλογες καὶ ἡ καμάρα ἀνταποκρίνεται ἀπὸ ἀψογὴ κατασκευῆς στοὺς ἄλλους μακεδονικοὺς τάφους. Ὅπως δὲποτε, σὲ μιὰ γενικὴ θεώρησις τοῦ συνόλου τῶν τάφων δὲν πρέπει νὰ ἀγνοηθοῦν. Μιὰ μικρὴ ὁμάδα θαλαμοειδῶν τάφων μὲ ἐπίπεδη ὁμῶς στέγη ποὺ συχνὰ χαρακτηρίζονται μακεδονικοὶ εἶναι οἱ τάφοι: τῆς Ὀλύνθου (Olynthus XI, σ. 117 κ.έ.), τοῦ Σέδες (AE 1937, τ. III, σ. 866 κ.έ.) καὶ Πέλλης (Balkan Studies, τ. I, σ. 113).

Σχετικὰ μὲ τὸν ὅρισμό τοῦ μακεδονικοῦ τάφου βλ. Κ. Α. Ρωμαιοῦ, Ὁ μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας, σ. 50 κ.έ., Χ. Μακρόνα, Ἀνασκαφικὴ ἐρευνα «μακεδονικοῦ» τάφου εἰς Καρύτσαν Πιερίας, ΠΑΕ 1955, σ. 151 κ.έ. καὶ Ph. Petsas, στὰ Atti del VII Congresso di Archeol. Classica I, Roma 1961, σ. 401.

Σχέδ. 1. Τὰ μνημεῖα τῆς περιοχῆς Βεργίνας τοποθετημένα
 στὸ τοπογραφικὸ διάγραμμα τοῦ L. Heuzey

πρόσοψη οὔτε τὴν πλούσια διακόσμηση ἐκείνου, ἀξίζει ὅμως νὰ συζητηθῇ κάπως διεξοδικά.

Οἱ λιτὲς καὶ μὲ ἀκρίβεια ὑπολογισμένες ἀναλογίαι τοῦ ἔδωσαν ἀφορμὴ

Εἰκ. 1. Ὁ νέος μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας

νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὸ πρόβλημα τῆς τυπολογίας τῶν μακεδονικῶν τάφων. Ἐξ ἄλλου, παρὰ τὶς ἐπανειλημμένες συλήσεις τῶν τυμβωρύχων, βρέθηκε σειρὰ κτερισμάτων ποὺ συμβάλλει στὴν ὁλοκλήρωση τῆς εἰκόνας μας γιὰ τὸ περιεχόμενο αὐτῶν τῶν τάφων, καὶ δίνει νέα στοιχεῖα γιὰ τὴν χρονολογικὴ κατάταξη τῆς ἐντόπιας κεραμικῆς καὶ τῆς μικροτεχνίας.

Ο ΤΑΦΟΣ

Ἡ θέσι του. Ὁ νέος μακεδονικὸς τάφος (εἰκ. 1) βρίσκεται βορείως τῆς σημερινῆς δημοσίας οδοῦ Βεροίας-Κυνέλης, μέσα στὸ χωράφι τῆς Β. Μπλούκα. Ἀπέχει 1.200 μ. περίπου ἀπὸ τὸν τάφο Βεργίνα I, 1.100 μ. ἀπὸ τὸν τάφο τῶν Παλατιτίσιων καὶ 1.800 μ. περίπου ἀπὸ τὸ Ἀνάκτορο.

Τὸ θυραῖο τοῦ ἄνοιγμα βλέπει πρὸς ΒΑ, γεγονὸς ποὺ δὲν σημαίνει παρὰ πῶς μπροστὰ ἀπὸ τὸν τάφο περνοῦσε δρόμος στὴν ἀρχαιότητα¹, ὅπως πάνω-κάτω καὶ σήμερα.

Ὁ τύμβος. Ὁ τύμβος ποὺ σκέπαζε τὸν μακεδονικὸ τάφο Βεργίνα II εἶχε ὑψωθῇ ἤδη στὰ χρόνια τῆς πρώιμης ἐποχῆς τοῦ σιδήρου, ὅπως μαρτυροῦν οἱ παραγμένες προϊστορικὲς ταφὲς ποὺ βεβαιώθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφή. Ἡ ζημιὰ στὶς παλιὲς αὐτὲς ταφὲς ἦταν πολλαπλή.

Ἦδη στὰ πρώιμα Ἑλληνιστικὰ χρόνια ἀνοίχτηκαν λακκοειδεῖς τάφοι, ὅπως καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους τύμβους τοῦ ἴδιου νεκροταφείου². Μερικὰ ὄστρακα ποὺ περισυλλέχτηκαν τὸ βεβαιώνουν καὶ δίνουν μιὰ χρονολόγηση μέσα στὸν τρίτο π.Χ. αἰ.

Ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα ἄνοιξαν τὸ μεγάλο σκάμμα, ἓναν κύβο μὲ ἀκμὴ περίπου 5 μ., γιὰ νὰ κτίσουν τὸν καμαροσκέπαστο μονοθάλαμο τάφο. Αὐτὸς, σὲ ἀπροσδιόριστη ἐποχὴ παραβιάστηκε τουλάχιστον σὲ δύο σημεία — στὴν κάμαρά του καὶ τὴν εἴσοδο — καὶ συλήθηκε.

Τέλος, ἡ μηχανικὴ καλλιέργεια ἔφερε ὀριστικὴ σχεδὸν διάλυση τῶν ταφῶν τοῦ τύμβου³.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ του. Τὸ ὑλικὸ ἀπὸ τὸ ὁποῖο κατασκευάστηκε εἶναι ἓνας ἀρκετὰ ἀνθεκτικὸς πωρόλιθος, ποὺ τὸν ξέρουμε ἀπὸ τὸ Ἀνάκτορο καὶ ἀπὸ τὸν τάφο Βεργίνα I⁴. Τέσσερις μεγάλοι, ἀνισομεγέθεις γωνιόλιθοι ἀπὸ τὸ ἴδιο ὑλικὸ ἐκλείνουν, τοποθετημένοι ὁ ἓνας πάνω στὸν ἄλλο, τὴν εἴσοδο τοῦ τάφου⁵. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ οἱ δύο τελευταῖοι βρέθηκαν μετακινημένοι ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τους θέσι.

1. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. τίς πειστικὲς παρατηρήσεις τοῦ Φ. Μ. Πέτσα, Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων, Ἀθῆναι 1966, σ. 17 κ.ἑ. καὶ σ. 21. Πρβλ. D. Kurtz - J. Boardman, Greek Burial Customs, London 1971, σ. 274.

2. ΑΔ τ. 17 (1961/62), Μελέται σ. 218 κ.ἑ. σὲ διάφορα σημεία. ΑΔ τ. 18 (1963), Χρονικά, σ. 217 κ.ἑ. σὲ διάφορα σημεία. Μ. Ἀνδρονίκου, Βεργίνα I, Τὸ νεκροταφεῖον τῶν τύμβων, Ἀθῆναι 1969, σ. 2. Α. Δάφω-Νικονάου, Ἑλληνιστικὸς τάφος τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου τῆς Βεργίνας, «Μακεδονικά», τ. 9 (1969), σ. 225.

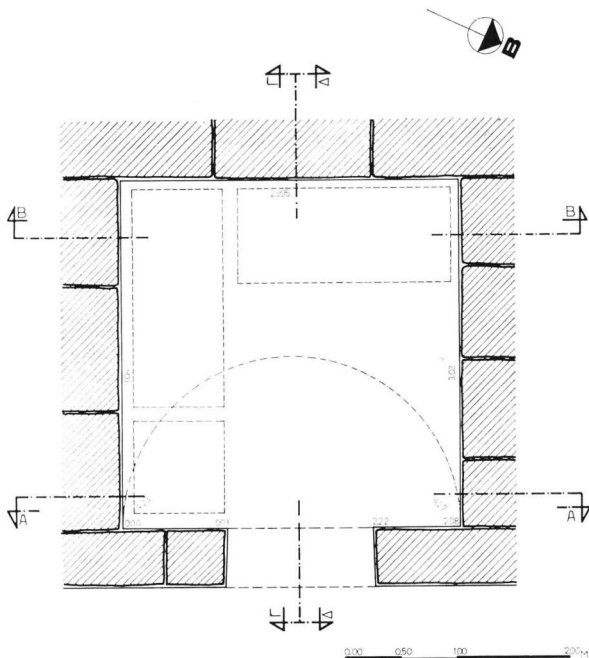
3. Ὁ τάφος δὲν βρίσκεται στὸ κέντρο τοῦ τύμβου. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ σὲ ἄλλους μακεδονικοὺς τάφους ὅπως τῆς Πύδνας, Παιονίας, Ἐρετρίας κ.ἄ.

4. Κ. Α. Ρωμαιοῦ, Ὁ μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας, σ. 15. Τώρα βλ. Φ. Μ. Πέτσα, Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων, σ. 44 ὑποσ. 3.

5. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο φρασσοῦνται τὸ θυραῖο ἄνοιγμα σὲ πολλοὺς μακεδονικοὺς τά-

Ὁ τάφος εἶναι στὴν κάτωψη ἓνα τετράγωνο, μονοθάλαμο κτίσμα μὲ μῆκος πλευρᾶς περίπου 3 μ.¹ (σχέδ. 2). Στεγάζεται μὲ καμάρα ποὺ ἡ ἀπόσταση τῆς κορυφῆς τῆς ἀπὸ τὸ δάπεδο εἶναι 3,5 μ. (σχέδ. 3-4).

Οἱ κατακόρυφοι πλάγιοι τοῖχοι ἀποτελοῦνται ἀπὸ 4 στοίχους γωνιο-

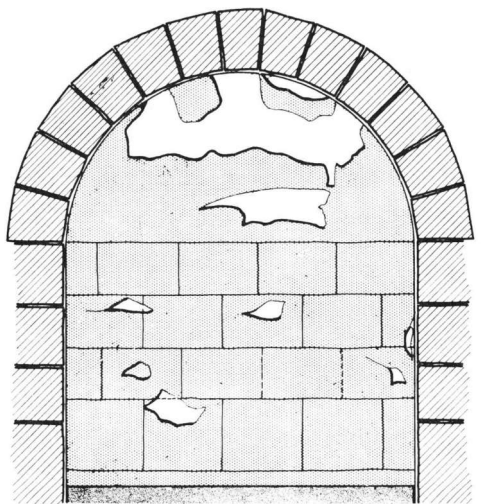

Σχέδ. 2. Κάτοψη τοῦ τάφου

φους π.χ. Λύσωνος καὶ Καλλικλέους, Δίου II (Καρίτσας), Λακκώματος I-II, Λευκαδίων (Θεοδωρίδη), Ἀμφιπόλεως IV (Σεμολτὲς-Ντερὲ), Παλατιτίων, Λευκαδίων. Στὸν τελευταῖο ἦταν μετακινημένοι οἱ δύο ὑψηλότερα εὑρισκόμενοι γωνιόλιθοι κατὰ παρόμοιο τρόπο βλ. Φ. Μ. Πέτσας, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, σ. 22 ὑποσ. 3.

1. Ἀκριβέστερα: Α καὶ Δ πλευρὰ 2,98 μ., Β πλευρὰ 3,03 μ. καὶ Ν πλευρὰ 3,04 μ. Αὐτὲς οἱ μικρὲς ἀποκλίσεις δὲν παραξενεύουν, ἂν σκεφθῇ κανεῖς ὅτι ὑπάρχουν καὶ σὲ πολὺ μνημειωδέστερα κτίρια. Ἐξ ἄλλου ὁ ἐτοιμόρροπος, διογκωμένος σοβὰς δὲν ἐπιτρέπει μετρήσεις μὲ ἀκρίβεια ἑκατοστομέτρου.

λίθων πού ἔχουν πάχος 50 ἐκ., ὅπως κατὰ κανόνα συμβαίνει σὲ μακεδονικούς τάφους μὲ τὶς ἴδιες διαστάσεις¹. Τὸ ὕψος τους εἶναι ἐπίσης 50 ἐκ. (στὸν πρῶτο στοῖχο 50 ἐκ. εἶναι τὸ ὁρατὸ ὕψος) ἔτσι ὥστε $50 \times 4 = 2\mu.$ —τὸ ὕψος τῶν πλαγίων τοίχων. Ὁ δυτικὸς πίσω τοῖχος ἔχει 7 στοίχους γωνιολίθων

ΤΟΜΗ Β-Β
0.00 0.50 1.00 μ.

Σχέδ. 3. Ἡ τομὴ Β-Β τοῦ τάφου

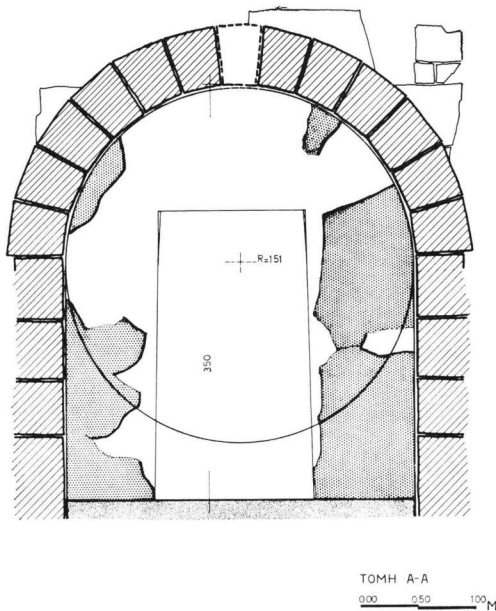
$50 \times 7 = 3,50 \mu.$, ἐνῶ ὁ ἀνατολικὸς θυραῖος ἔχει ἀκόμη μία σειρὰ ἀπὸ παραλληλεπίπεδους γωνιολίθους πάχους 42 ἐκ., πού σχηματίζουν ἔτσι ἓνα στηθαῖο (attica)². Πίσω του κρύβεται ἡ καμάρα. Οἱ πρῶτοι γωνιόλιθοι τοῦ τρίτου

1. Φαίνεται πὼς ἡ πείρα δίδαξε στοὺς τεχνίτες ὅτι ἔφτανε ἓνας τοῖχος πάχους 50 ἐκ. γιὰ νὰ συγκρατήσῃ τὶς ὀθῆσεις μιᾶς καμάρας μὲ διάμετρο 3-4 μ. Σὲ μεγαλύτερους τάφους ἔχουμε αὐξησὶν τοῦ πάχους τῶν πλαγίων τοίχων, π.χ. στὸ μεγάλο τάφο τῶν Λευκαδίων, ὅπου μιὰ καμάρα διαμ. 4,80 μ. φέρεται ἀπὸ τοίχους πάχους 0,90-1 μ.

2. Τὸ πιὸ συγγενικὸ παράδειγμα εἶναι ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων (Χαρούλη) BCH τ. 83 1959), σ. 702, εἰκ. 18. Atti del VII Congr. d. Archeol. Classica, I, Roma 1961, σ. 401.

στοίχου τοῦ ΒΔ καὶ ΝΑ τοίχου προεξέχουν, ὁ πρῶτος κατὰ 11 καὶ ὁ δεύτερος κατὰ 24 ἐκ. ἀπὸ τὸ μέτωπο τοῦ βορειοανατολικοῦ θυραίου τοίχου.

Ἡ καμάρα, μὲ ἄκτινα 1,51 μ., ἀποτελεῖται ἀπὸ 13 διπλοῦς προμήκεις θολίτες διατομῆς τραπεζίου. Ἡ καμαρωτὴ στέγη ἔχει τρία ἀνοίγματα (σχέδ.

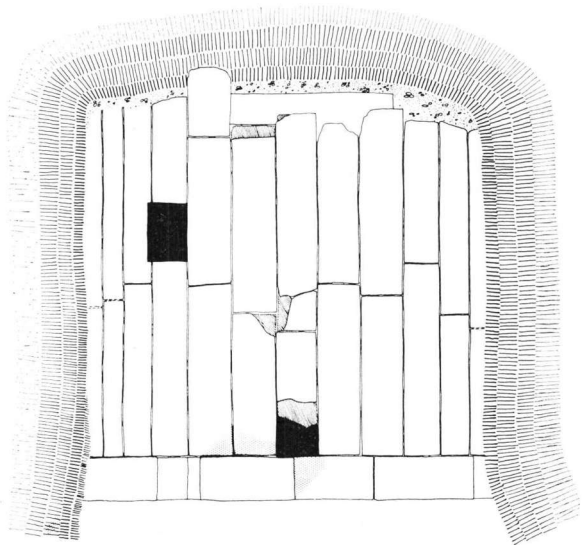

Σχέδ. 4. Ἡ τομὴ Α-Α τοῦ τάφου

4-5), ἀπὸ τὰ ὅποια τὰ δύο εἶναι ἀπὸ τὰ γνωστὰ «ἐπαγγελματικά» ἀνοίγματα τῶν τυμβωρύχων στὸ ψαλίδι τῆς καμάρας¹: τὸ ἓνα βρίσκεται στὸ πέρασ πρὸς τὸν θυραῖο καὶ τὸ ἄλλο στὴν ἀντίθετη πλευρὰ ἀκριβῶς. Τὸ τρίτο ἄνοιγμα δὲν φαίνεται νὰ ἔγινε μὲ βίαιο καὶ βιαστικὸ τρόπο: ἔχει σχῆμα κανονικοῦ τραπεζίου μὲ μήκος στενῆς πλευρᾶς 52 ἐκ., ἄνω πλευρᾶς 57 καὶ βάσης 66 ἐκ. Βρίσκεται στὸ τρίτο ζευγάρι θολιτῶν ἀπὸ τὴν κορυφὴ τῆς καμάρας πρὸς

1. Κ. Α. Ρωμαίου, Ὁ μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας, σ. 6.

N. Όπως εἶναι φανερό καὶ στὸ σχέδιο ἔχει λαξευτῇ καὶ ὁ ἐπόμενος πρὸς N θολίτης κατὰ 4 ἐκ. Τὸ ἄνοιγμα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ βρέθηκε κλεισμένο μὲ ἀρχαῖο λίθο ποὺ χρησιμοποιήθηκε πολλὰς φορὰς ὅπως δηλώνει τὸ πλαισίό του καὶ τὰ ὑπολείμματα συνδέσμου μὲ μολυβδοχόηση. Οἱ διαστάσεις του σημειώνονται στὸ σχῆμα (σχέδ. 8).

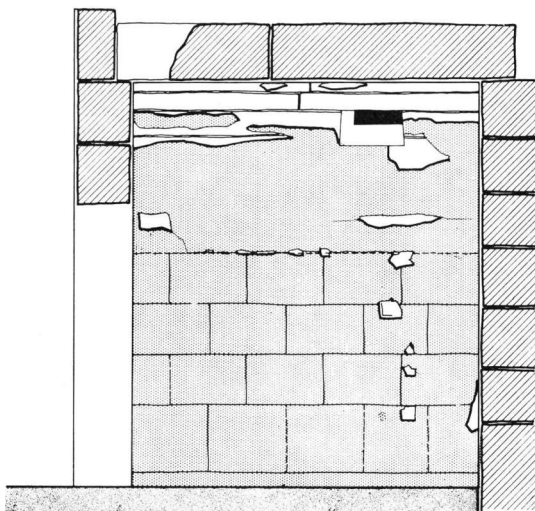
Σχέδ. 5. Όψη τῆς καμάρας τοῦ τάφου ἀπὸ πάνω

Τὸ θυραῖο ἄνοιγμα δὲν εἶχε οὔτε κατώφλι οὔτε θυρόφυλλα. Τὸ ὕψος του φθάνει τὰ 2,40 μ. Τὸ πλάτος του κάτω ἐξωτερικὰ εἶναι 1,38 μ. καὶ ἐσωτερικὰ 1,36 μ. Ἐπάνω ἀντιστρόφως: ἐξωτερικὰ εἶναι 1,26 μ. καὶ ἐσωτερικὰ 1,28 μ. Ἀξιοσημείωτες, σὲ σχέση μετὰ τὶς εἰσόδους ἄλλων τάφων μὲ παρόμοια κάτοψη, εἶναι οἱ σχετικὰ μεγάλες διαστάσεις τοῦ θυραίου ανοίγματος¹.

Τέλος, πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι τὸ μῆκος τοῦ βορείου τμήματος τοῦ θυραίου τοίχου εἶναι (μετρημένο στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ τάφου) 76 ἐκ., ἐνῶ τοῦ νοτίου φθάνει τὰ 94 ἐκ.

1. Τὸ θυραῖο ἄνοιγμα τοῦ τάφου Σταυρουπόλεως εἶναι 2,15 × 1,22 μ., τοῦ τάφου Ἀμφιπόλεως IV (Σεμολτὲς-Ντερὲ) 1,95 × 1,03, τοῦ τάφου Λαγκώματος II 2 × 1,35 μ.

Τὰ κονιάματα καὶ ἡ γραπτὴ διακόσμηση. Ἡ πρόσοψη τοῦ τάφου καὶ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου εἶναι ἐπιχρισμένα με δύο στρώσεις κονιάματος: ἓνα ἀνοιχτὸ φαιὸ κονίαμα, χονδρὸ (πάχους 1,5 ἐκ.) καὶ σχετικὰ σαθρὸ σὲ πρώτη στρώση, καὶ ἓνα ὑπόλευκο, ἰσχυρὸ καὶ λεπτότερο (2 χσμ.) με λεία ἐπιφάνεια σὲ δευτέρη στρώση.

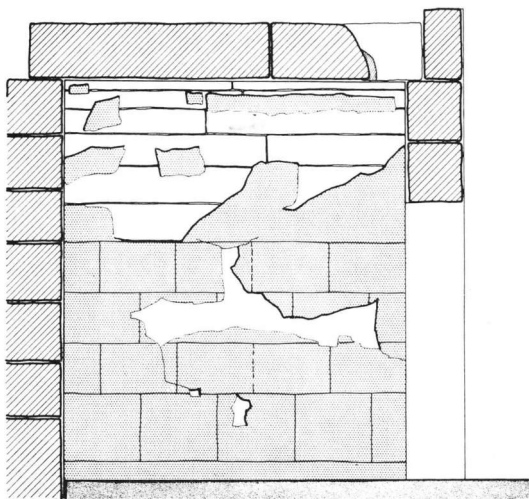
Σχέδ. 6. Ἡ τομὴ Γ-Γ τοῦ τάφου

Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου διακρίνονται ὑπολείμματα μελανότεφρης ταινίας με τέσσερις μελανὲς ραβδώσεις, πού υποδηλώνει με ζωγραφικὸ τρόπο ἀρχιτεκτονικὴ ἄρθρωση περιθύρου¹ (σχέδ. 9).

Οἱ ἐπιφάνειες τῶν κατακορύφων τοίχων (σχέδ. 3, 6, 7), ἐκτὸς τοῦ θυραίου, εἶναι διακοσμημένες κατὰ τὸν γνωστὸ τρόπο τῆς γραπτῆς ἀπομίμησης ἰσοδόμου τοιχοδομίας: τὴν βάση τοῦ τοίχου περιτρέχει μία πορφυρὴ ταινία ὕψ. 15-17 ἐκ. Ἀκολουθεῖ μία σειρὰ ὀρθοστατῶν (61 × 68 ἐκ.) καὶ τρεῖς στοῖχοι πλίνθων (44 × 68 ἐκ.), πού τὸ περίγραμμά τους δηλώνεται με χαραχτὴ καὶ γραπτὴ γραμμὴ ἐρυθροῦ χρώματος². Ἐξ ἄλλου ἴχνη χρώματος πού δια-

1. Πρβλ. τὴν χρωματισμένη παρυφὴ τοῦ περιθύρου στὸν τάφο Δίου II (Καρίτσας), ΠΑΕ 1955, σ. 153 καὶ τοῦ τάφου τοῦ φράγματος Ἀλιάκμονος (ἀδημοσίευτος).

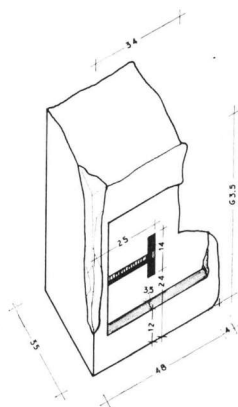
2. Βλ. σχετικὰ Olynthus, τ. XI (1942), σ. 118 κ.ἐ. καὶ κυρίως A. R u m p f, MuZ., σ. 164 με βιβλιογραφία.

ΤΟΜΗ Δ-Δ

000 050 100M

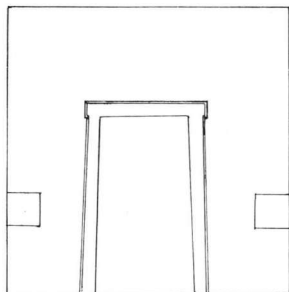
Σχέδ. 7. Ἡ τομὴ Δ-Δ τοῦ τάφου

Σχέδ. 8. Τμήμα γωνιολίθου

τηρήθηκαν στὴν Ν γωνία τοῦ τάφου φανερώουν ὅτι μὲ τὴν ζωγραφικὴ ἀπόδοση ἐρυθρῶν καὶ κυανῶν φλεβῶν μαρμάρου πετυχαίνονταν ἡ ψευδαίσθηση μιᾶς πολυχρώμης ὀρθομαρμάρωσης¹.

Στὰ μνημειακότερα παραδείγματα ἡ τοιχοδομία αὐτὴ ἐπιστέφεται ἀπὸ μιὰ ταινία-καταλυπτήρα, ἐνῶ ἐδῶ ἡ ἄνω πλευρὰ τοῦ τελευταίου στοί-

Σχέδ. 9. Ἡ πρόσοψη τοῦ τάφου

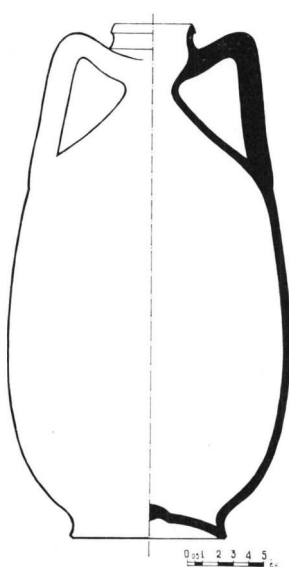
χου τῶν πλίνθων σημειώνει καὶ τὸ πέρασ τοῦ κατακόρυφου τοίχου. Κατὰ μῆκος τῆς γραμμῆς καὶ σὲ κανονικὲς ἀποστάσεις (περίπου 44 ἐκ.=1 πόδα καὶ 1 ἡμιπόδιο) ἦταν τοποθετημένα σιδερένια καρφιά σχήματος Γ, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα βρέθηκαν στὴ θέση τους. Ἡ χρῆση τους εἶναι γνωστὴ ἀπὸ ἄλλους τάφους· κρεμοῦσαν συνήθως σ' αὐτὰ στεφάνια, πλοχμούς, ταινίες, μικρὰ ἀγγεῖα καὶ ὄπλα².

1. Ἡ διακόσμηση αὐτὴ μὲ τὴν ἀπομίμηση ὀρθομαρμάρωσης μὲ χρωματιστὲς φλέβες ἀντιστοιχεῖ στοῦ λεγ. 1ο πομπηιανοῦ στύλ=2ος αἰ. π.Χ. A. Mau, *Geschichte der decorativen Wandmalerei*, Berlin 1882, σ. 11 κ.έ., A. Rumpf, *MuZ.*, σ. 165. Πρβλ. M. Rostovtzeff, *Ancient Decorative Wallpainting*, JHSt. τ. 39 (1919), σ. 144 κ.έ. καὶ τὰ σπῖτια τῆς Δήλου. (Rumpf, ἔ.α., σ. 164, ὑποσ. 14). Ἀξίζει τέλος νὰ παραπέμψουμε καὶ στὴν ἀπομίμηση πλούσιας ὀρθομαρμάρωσης στὸν τάφο ἐνὸς μακεδόνα εὐγενῆ στὸ Sidi-Gaber (H. Thiersch, *Zwei antike Grabanlagen bei Alexandria*, Berlin 1904, πίν. 1-3) καὶ στὸν τάφο τοῦ φράγματος Ἀλιάκμονος.

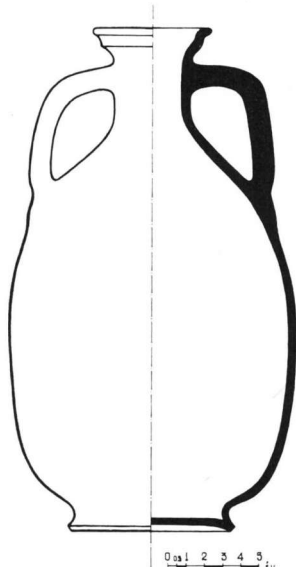
2. Τὸ καλύτερο παράδειγμα εἶναι ὁ τάφος τῆς Ἑρετρίας, ὅπου ἀρχικὰ ὑπῆρχαν ἀναρτημένα στὰ καρφιά τὰ πραγματικὰ ἀντικείμενα. Ἀργότερα τὰ ἀντικατέστησαν μὲ τίς γραπτὲς τους ἀπομιμήσεις. AM τ. 26 (1901), σ. 341. Πρβλ. τὸν τάφο στὸ Παντικάπαιο (M. Rostovtzeff, *Antike dekorative Malerei im Süden Russlands*, Petersburg 1914, πίν. 26-27), τὸν τάφο τοῦ Λύσωνος καὶ Καλλικλέους στὰ Λευκάδια («Μακεδονικά», τ. 2 (1941-52), σ. 634), ἀλλὰ καὶ τὸν θαλαμοειδῆ τάφο μὲ κλίνες στὰ Γνάθια τῆς Ἀπουλίας, RM τ. 27 (1912), σ. 110, εἰκ. 2. Βλ. καὶ Φ. Μ. Πέτσας, Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων, σ. 177, εἰκ. 43.

ΤΑ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΑ

Γιὰ πολλὰ χρόνια δὲν ξέραμε τίποτα γιὰ τὰ κτερίσματα ποὺ περιεῖχαν οἱ μακεδονικοὶ τάφοι. Τὸν τελευταῖο ὅμως καιρὸ σταθήκαμε τυχεροί, γιατί ὄχι μόνο περιμαζεύτηκαν ὑπολείμματα τῆς λεηλασίας τῶν τυμβωρύχων μὲ προσεχτική ἀνασκαφή, ἀλλὰ, τύχη ἀγαθῇ, βρέθηκαν καὶ τάφοι ἀσύλητοι¹.

Σχέδ. 10. Ὁ ἀμφορεὺς ἀρ. 1.

Σχέδ. 11. Ὁ ἀμφορεὺς ἀρ. 3

Ὁ τάφος Βεργίνα II, ἃν καὶ ἀνήκει στὴν πρώτη περίπτωση, ἔκρυβε ἀρκετὸ ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ του περιεχόμενον, ἴσως γιατί, μὲ τὸ σάπισμα τῶν ξύλινων ἐπίπλων καὶ τὴν διάλυσή τους καθὼς καὶ μὲ τὸ χῶμα ποὺ ἔπεσε, ἔγιναν δυσδιάκριτα καὶ ξέφυγαν ἀπὸ τὸ μάτι τῶν «νεκρορυκτῶν».

1. Πρβλ. Vollmoeller, Griechische Kammergräber mit Totenbetten, Bonn 1901, σ. 2. Πλούσιοι σὲ κτερίσματα ἦταν, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν οἱ ἀνασκαφικὲς εἰδήσεις, οἱ τάφοι Ἀμφιπόλεως καὶ Φιλίππων. Ἐνα μέρος ἀπὸ τὰ εὐρήματα ἐκτίθεται στὸ Μουσεῖο Καβάλας, βλ. Δ. Λαζαρίδη, Ὁδηγός, σ. 119 κ.έ., πίν. 51 κ.έ. Ἀπὸ τοὺς ἀσύλητους μονάχα ἓνας εἶναι δημοσιευμένος, ὁ μακεδονικὸς τάφος Δίου II (Καρίτσας), ΠΑΕ, τ. 1955, σ. 156 κ.έ., ποὺ περιεῖχε τὴν ταφή μιᾶς παιδίσκης καὶ πενιχρὰ κτερίσματα.

I. ΑΓΓΕΙΑ

Ἀγγεῖα γιὰ τροφές

α) Ἀμφορεῖς

Αὐτὰ τὰ μεγάλα σχετικῶς ἀγγεῖα (ποὺ ὄχι πετυχημένα τὰ ὀνόμασαν ληκύθους ἢ λαγήνους δῖωτους) μὲ τὰ σχεδὸν κάθετα τοιχώματα τῆς κοιλιᾶς, τὸν πολὺ στενὸ λαιμὸ, τὸ κάπως φαρδύτερο στόμιο καὶ τὶς ραβδωτὲς λαβὲς ἀποτελοῦν ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ δείγματα τῆς ἐντόπιας μακεδονικῆς κεραμικῆς τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων.

Εἶναι συνήθως «δίχρωμα», τὰ ἄνω δύο τρίτα τοῦ ἀγγείου εἶναι ἐπιχρισμένα μὲ μελανὸ βερνίκι ποὺ στὶς παρυφές του γίνεται ἀραιότερο, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπο ἓνα τρίτο εἶναι ἐπιχρισμένο μὲ βερνίκι καστανέρυθρου χρώματος.

Ἄρ. 1 (σχέδ. 10, πίν. I, α) Υ. 33,50 ἐκ. ΔΧ. 5,1 ἐκ. ΔΒ. 13,2 ἐκ.

Ὁ πηλὸς εἶναι σχεδὸν καθαρὸς μὲ κιτρινωπὸ ἕως ἔντονα ἐρυθρὸ χρῶμα. Τὸ μελανὸ βερνίκι ἔχει ἀνοιχτόχρωμους «λεκέδες» ποὺ ὀφείλονται στὴν ἀνισοπαχὴ ἐπάλειψή του. Τὸ χεῖλος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἀνισομεγέθεις δακτυλίους ὅπου μοιλιάζουν οἱ λαβὲς μὲ τὶς διπλὲς νευρώσεις.

Παρόμοια ἀγγεῖα: Κεραμόπουλλος, ΑΕ 1932, σ. 122, ἄρ. 16, εἰκ. 76, 1. Ἀνδρόνικος, ΑΕ 1955, σ. 44, ἄρ. Β₁, εἰκ. 23, 4. Πέτσας ΑΔ 17, 1961/62, σ. 232, πίν. 106α. Πρβλ. καὶ τὶς παραλλαγές τοῦ τύπου μὲ σφαιρικὸ ἢ ἀπίοσχημο σῶμα καὶ τονισμένο χεῖλος ἀπὸ τοὺς μακεδονικοὺς τάφους τῆς Ἀμφιπόλεως στὸ μουσεῖο Καβάλας, ἄρ. 894Α καὶ 995Α.

Ἄρ. 2 (πίν. I, β) Ὅμοιο ἀγγεῖο. Τὸ βερνίκι του ποικίλλει ἀπὸ καστανόφαιο ἕως ἐρυθρό.

Υπάρχει, ἐξ ἄλλου, μία παραλλαγή τοῦ τύπου αὐτοῦ, ὅπου τὰ ἄνω δύο τρίτα (2/3) τοῦ ἀγγείου καλύπτονται ἀπὸ θαμπὸ λευκὸ χρῶμα:

Ἄρ. 3 (πίν. I, γ, σχέδ. 11). Υ. 27,1 ἐκ. ΔΧ. 9,2 ἐκ. ΔΒ. 6,3 ἐκ.

Ὁ πηλὸς δὲν εἶναι πολὺ καθαρὸς. Τὸ χρῶμα του εἶναι φαιό. Ὁ λαιμὸς τοῦ ἀγγείου εἶναι ψηλότερος ἀπ' ὅτι στὰ προηγούμενα παραδείγματα, τὸ χεῖλος εἶναι ὀριζοντιωμένο καὶ οἱ λαβὲς μοιλιάζουν 2 ἐκ. χαμηλότερα ἀπ' αὐτό.

Ἀνάλογα παραδείγματα ἔχουμε ἤδη ἀπὸ τὴν Ὀλυνθο. Olynthus V πίν. 161, ἄρ. 654. Σύγχρονο: ΑΕ 1955, σ. 43, Α₁, εἰκ. 23,5.

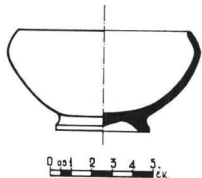
Ἄρ. 4. Ὅστρακα ὁμοίου ἀγγείου μικροτέρου μεγέθους. ΔΧ. 4,6 ἐκ.

β) Οἶνοχόη

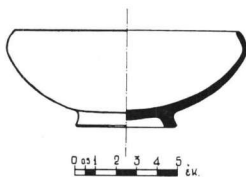
Σώθηκε ἓνα μόνο μεγάλο θραῦσμα ἀπὸ τὸν λαιμὸ καὶ ἡ λαβὴ μιᾶς οἶνοχόης. Εἶναι ἐπιχρισμένα μὲ λευκὸ, ὄχι στυλινδρὸ χρῶμα. Σωζ. Υ. 10,5 ἐκ. ΔΧ. 8,7 ἐκ. Πρβλ. Hesperia 3, 1934, σελ. 417, Ε 127, εἰκ. 100 (2ος αἰ. π.Χ.).

γ) Σκυφίδια

Ἐτσι ἐπικράτησε νά χαρακτηρίζονται συμβατικά τὰ ἀβαθὴ ἀνοικτὰ ἄγγεϊα σὲ σχῆμα κούπας (bowl, saucer, Napf). Τὸ πρόβλημα τῆς χρήσης τους δὲν ἔχει λυθῇ. Πολὺ πιθανὴ φαίνεται ἡ γνώμη τοῦ Μ. Ἀνδρόνικου (ΑΕ 1955, 36) ὅτι ἦταν οἰκιακὰ σκεύη ὅπου τοποθετοῦσαν φαγητὸ ἢ ποτὰ. Εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ διαδεδομένα εἶδη ἄγγειων τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων.

Σχέδ. 12. Τὸ σκυφίδιον ἀρ. 1

Σχέδ. 13. Τὸ σκυφίδιον ἀρ. 2

Ὁ τάφος II τῆς Βεργίνας περιεῖχε τριῶν τύπων σκυφίδια.

Ἄωτα σκυφίδια μὲ χεῖλη ποὺ καμπυλώνουν πρὸς τὰ μέσα

Ἄρ. 1 (πίν. II, α, σχέδ. 12). Υ. 4,7 ἐκ. ΔΧ. 8,5 ἐκ. ΔΒ. 5,5 ἐκ.

Ὁ πηλὸς εἶναι τεφρὸς. Τὸ βερνίκι εἶναι μελανὸ σ' ὁλόκληρο τὸ ἐσωτερικὸ καὶ στὸ ἐξωτερικὸ ἄνω μισό· τὸ ὑπόλοιπο ἄγγεϊο εἶναι τεφρόχρωμο. Ἡ καμπύλη τῆς κοιλιᾶς εἶναι δυνατὴ, τὸ δαχτυλίδι τῆς βάσης ἀρκετὰ ψηλὸ καὶ τὰ χεῖλη καταλήγουν σὲ ὀξὺ πέρασ. Πρβλ. τὸν πρωιμότερο σκύφο ἀπὸ τὴν Ἀγορά, Hesperia 3, 1934, σ. 435, Α 20, εἰκ. 117.

Ἄρ. 2 (πίν. II, β, σχέδ. 13). Υ. 4,5 ἐκ. ΔΧ. 10,8 ἐκ. ΔΒ. 4,8 ἐκ.

Ὅπως καὶ στὸ προηγούμενο, τὸ ἐσωτερικὸ καὶ τὸ ἄνω μισὸ ἐξωτερικὸ εἶναι ἐπιχρισμένα μὲ μελανόφαιο ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπο μὲ πολὺ ἀνοιχτὸ φαιὸ βερνίκι. Τὸ ἄγγεϊο αὐτὸ εἶναι λιγότερο βαθὺ ἀπὸ τὸ προηγούμενο καὶ ἡ καμπύλη στὸ σῶμα του δὲν εἶναι τόσο ἔντονη. Τὸ δαχτυλίδι τῆς βάσης μὲ τὸ κοφτὸ προφίλ εἶναι χαμηλὸ. Τὰ χεῖλη καταλήγουν σὲ ὀξὺ πέρασ. Πρβλ. Hesperia 3, 1934, σ. 435, D9, εἰκ. 117.

Ἄρ. 3 (πίν. II, γ, σχέδ. 14). Υ. 4,2 ἐκ. ΔΧ. 9,5 ἐκ. ΔΒ. 4,2 ἐκ.

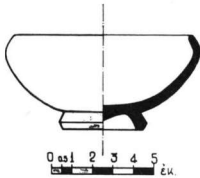
Εἶναι ἐπιχρισμένο μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ὅπως τὸ προηγούμενο μὲ κάπως ἀνοικτότερο βερνίκι. Τὸ δαχτυλίδι τῆς βάσης στὸ προφίλ του δείχνει μιὰ γραμμικὴ ἀκαμψία. Εἶναι τὸ ὀψιμότερο κομμάτι τῆς σειρᾶς.

Ἄρ. 4. Σῶζονται λίγα μόνο ὄστρακα. Διάμετρος χείλους περ. 9,5 ἐκ.

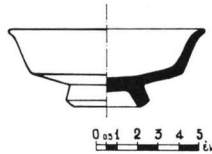
Ἐπίχρσιμα φαιά.

Ἄωτο σκυφίδιο μὲ χεῖλη ποὺ καμπυλώνουν πρὸς τὰ ἔξω

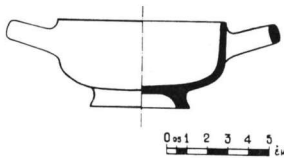
Ἄρ. 5 (πίν. II, δ, σχέδ. 15). Υ. 3,5 ἐκ. ΔΧ. 9,5 ἐκ. ΔΒ. 3,8 ἐκ. Τὸ ἐπίχρισμα στὸ ἐσωτερικὸ εἶναι φαιὸ καὶ στὸ ἐξωτερικὸ ποικίλλει ἀπὸ πολὺ ἀνοιχτὸ καστανὸ ὥς τεφρό. Τὸ περίγραμμα τοῦ ἀγγείου ἀποτελεῖται, ἂν ἐξαίρεση κανεῖς τὰ χεῖλη ποὺ καμπυλώνονται ἐλαφρά, ἀπὸ εὐθεῖες γραμμές. Στὸ χεῖ-

Σχέδ. 14. Τὸ σκυφίδιον ἀρ. 3

Σχέδ. 15. Τὸ σκυφίδιον ἀρ. 5

Σχέδ. 16. Τὸ σκυφίδιον ἀρ. 6

λος διακρίνονται ἴχνη φωτιάς. Πρβλ. *Hesperia* 3, 1934, σ. 435, εἰκ. 117, D5, (μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).

Σκυφίδιο μὲ κάθετα τοιχώματα

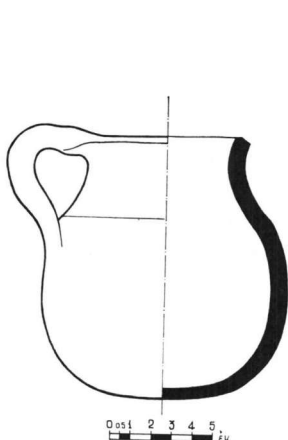
Ἄρ. 6 (πίν. III, α, σχέδ. 16). Υ. 4 ἐκ. ΔΧ. 8 ἐκ. μὲ τὶς λαβές: 13,5 ἐκ. Τὸ ἐπίχρισμα εἶναι μελανόφαιο στὸ ἐσωτερικὸ καὶ τὸ ἄνω μισὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ, καὶ φαιὸ στὸ ὑπόλοιπο ἀγγεῖο. Τὸ δαχτυλίδι τῆς βάσης εἶναι χαμηλὸ καὶ οἱ λαβές ἔχουν μορφή τραπεζίου. Πρῶιμα παραδείγματα ἔχουμε ἀπὸ τὴν Ὀλυνθο. *Olynthus* XIII, πίν. 209, ἀρ. 671, πίν. 213.

δ) Χύτρες

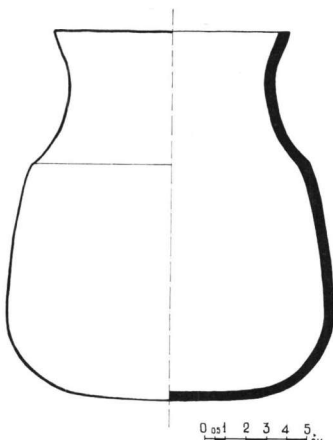
Ὁ τάφος περιεῖχε τρία δείγματα ἀγγείων δίχως ἐπίχρισμα ἀποκλειστικὰ καθημερινῆς καὶ πρακτικῆς χρήσης: 3 χύτρες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ δύο συγκροτήθηκαν σχεδὸν ὁλόκληρες. Εἶναι κατασκευασμένες ἀπὸ ἐντόπιο, ὄχι πολὺ καθαρὸ πηλὸ. Χαρακτηριστικὸ στὸ σχῆμα τοὺς εἶναι ἡ μεγάλῃ κοι-
λιά, τὸ ἀνοιχτὸ στόμιο καὶ ἡ καμπυλωμένη βάση ποὺ ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὴ

χρήση τοῦ ἀγγείου. Σωστά τονίζει ὁ H. Thompson (Hesperia 3, 1934, σ. 466) τὸν μεταλλικὸ χαρακτήρα στὴ μορφή τους. (Πρβλ. D. A. Amyx, The Attic stelai, Hesperia 27, 1958, 211 κ.έ.).

*Αρ. 1 (πίν. III,β, σχέδ. 17). Υ. 12,5 ἐκ. ΔΧ. 8,8 ἐκ. Πάχος τοιχώματος 9 χιλ. Ὁ πληὸς εἶναι ἐρυθρὸς καὶ περιέχει μαρμαρυγία (mica) καὶ πολὺ μικροὺς λίθους. Τὸ σχεδὸν σφαιρικὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου στενεύει πρὸς τὸν λαιμὸ καὶ τὰ χεῖλη κάμπτονται πρὸς τὰ ἔξω.

Σχέδ. 17. Ἡ χύτρα ἀρ. 1

Σχέδ. 18. Ἡ χύτρα ἀρ. 2

Σύγχρονο, ἐντελὲς ὅμοιο παράδειγμα ἔχουμε ἀπὸ τὸν ἐλληνιστικὸ τάφο Βεροίας. ΑΕ 1955, σ. 45, εἰκ. 20, βλ. καὶ ΑΕ 1932, σ. 122, ἀρ. 13, 75,1. Τὸ σχῆμα αὐτὸ εἶναι πολὺ διαδεδομένο. Γιὰ πρῶμα παραδείγματα βλ. Olynthus XIII, πίν. 149, ἀρ. 272. Τέτοια ἀγγεῖα ἔχουμε καὶ ἀπὸ τοὺς τάφους τῆς Ἀμφιπόλεως στὸ μουσεῖο Καβάλας, ἀρ. 505 Α, 876 Α, 877 Α.

*Αρ. 2 (πίν. III,γ, σχέδ. 18). Υ. 18 ἐκ. ΔΧ. 11,3 ἐκ. Πάχος τοιχώματος 3-6 χιλ. Ὁ πληὸς εἶναι ὅπως καὶ τοῦ προηγούμενου ἀγγείου. Ἡ γένεση τῆς λαβῆς (πλ. 2,5 ἐκ.) διακρίνεται στὴν κοιλιά τοῦ ἀγγείου σὲ ὕψος 8 ἐκ. ἀπὸ τὴ βάση. Τὰ τοιχώματα τῆς κοιλιάς εἶναι σχεδὸν κάθετα, τοῦ λαιμοῦ κοῖλα. Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸ ἓνα μέλος στὸ ἄλλο εἶναι ἀπότομη, γωνιώδης.

*Αρ. 3. Ἀπὸ τὴν τρίτη χύτρα συγκολλήθηκαν τρία ὄστρακα ἀπὸ τὸν

λαιμό. Ἔτσι μποροῦμε νὰ ὑπολογίσουμε τὴν διάμετρό του σὲ 18,5 ἐκ. Εἶχε τουλάχιστον μία λαβὴ (πλ. 2,4 ἐκ.) μὲ μία νεύρωση. Ὁ πηλὸς εἶναι ἐρυθρὸς καὶ περιέχει πολλοὺς μικροὺς λίθους. Πάχος τοιχ. 4 χιλ. Σὲ μερικά σημεῖα τὸ θραύσμα εἶναι μαυρισμένο ἀπὸ τὴν φωτιά. Τὸ χεῖλος ἀποτελεῖται ἀπὸ μία σκοτία ἀνάμεσα σὲ δύο δακτυλίουσ. Ὁ λαιμὸς εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτος.

Παρόμοιο παράδειγμα ἀπὸ τὸν λαξευτὸ τάφο Βεροίας. ΑΔ 22, 1967, σ. 410 πίν. 308 γ, (Χρονικά).

Ἀγγεῖα γιὰ ἄρώματα καὶ ψιμύθια

α) Βαλσαμάρια (Unguentaria)

Τὰ βαλσαμάρια εἶναι μικρὰ συνήθως ἀτρακτόσχημα ἄγγεα, δίχως λαβές, μὲ στενὸ καὶ μακρὸ λαιμό. Στὰ ἐλληνιστικὰ χρόνια, ὅσο ἀφορᾷ τὴ χρήσῃ, ἀποτελοῦσαν τὴ συνέχεια τῶν λευκῶν ληκύθων καὶ γινώρισαν μεγάλη διάδοσῃ. Ἦταν γνωστὰ σ' ὁλόκληρῃ τὴν λεκάνῃ τῆς Μεσογείου.

Στὴ γλῶσσα μας δὲν ἔχει καθιερωθῇ ἀκόμη ὄρος γιὰ τὰ ἄγγεα αὐτά. Παλιότερα τὰ ἔλεγαν δακρυδόχους (lacrimatoria) ἀσφαλῶς ἀπὸ παρανόησῃ. Σήμερα χαρακτηρίζονται ὀρθότερα ὡς ληκύθια, μυροδοχεῖα ἢ βαλσαμάρια (unguentaria).

Γιὰ ὀρολογία, χρήσῃ καὶ ἐξέλιξῃ τοῦ σχήματος αὐτῶν τῶν ἄγγεων βλ. H. Thompson, *Hesperia* 3, 1934, σ. 472-74. P. Hellström, *Labraunda* II, 1, σ. 23-27. Μ. Ἀνδρόνικος, *AE* 1955, σ. 33-36. Τελευταῖα I. Metzger, *Erettria* II, σ. 28.

Ἀπὸ τὰ ὄστρακα ποὺ βρέθηκαν μέσα στὰ χῶματα τοῦ τάφου ἀνασυγκροτήθηκαν 4 βαλσαμάρια· ἓνα πέμπτο βρέθηκε ἀκέραιο. Συνολικὰ θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρχαν τουλάχιστον 11 ἄγγεα αὐτοῦ τοῦ εἶδους.

Ἄρ. 1. (πίν. IV, α). Υ. 12 ἐκ. ΔΧ. 2,9 ἐκ. ΔΒ. 2,4 ἐξ. Πλ. Κ. 6,2 ἐκ. Τὸ βερνίκι εἶναι καστανόφαιο, τὰ τοιχώματα λεπτά (1,5 χλσ.), ἡ κοιλία τοῦ ἄγγείου πολὺ φαρδιά ἐνῶ ὁ λαιμὸς στενὸς καὶ κοντός. Πρβλ. *Tarsus*, I, σ. 231, ἀρ. 248. *AM* 33, 1908, σ. 430, 436, πίν. 26, 1. *The Swedish Cyprus Expedition* IV, 3, εἰκ. 24, 21 (hellenistic I=325-150 π.Χ.).

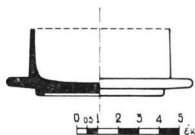
Ἄρ. 2 (πίν. IV, β). Υ. 9 ἐκ. ΔΧ. 2,4 ἐκ. ΔΒ. 1,8 ἐκ. Πλ. Κ. 5 ἐκ. Ὁ πηλὸς εἶναι καστανός, τὸ βερνίκι τεφρό. Φαιοὶ καὶ καστανοὶ δακτύλιοι διακοσμοῦν τὸν λαιμὸ καὶ τὴν κοιλία τοῦ ἄγγείου. Τὸ σχῆμα ὁμοιο μὲ τοῦ προηγούμενου.

Ἄρ. 3 (πίν. IV, γ). Υ. 7,1 ἐκ. ΔΧ. 2,3 ἐκ. ΔΒ. 1,6 ἐκ. Πλ. Κ. 4 ἐκ. Τὸ βερνίκι εἶναι κάπως στιλπνὸ μελανόφαιο. Ἡ κοιλία τοῦ ἄγγείου εἶναι σχεδὸν σφαιρική, οἱ δακτύλιοι τοῦ χεῖλους καὶ τῆς βάσης τονισμένοι. Πρβλ. *Tarsus*, I, σ. 230, ἀρ. 217.

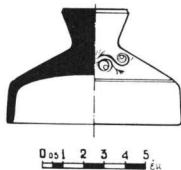
Ἄρ. 4 (πίν. IV, δ). Μέγ. σωζ. Υ. 5 ἐκ. Ὅμοιο μὲ τὸ ὑπ' ἀρ. 3.

Ἄρ. 5 (πίν. IV,ε). Υ. 8,7 ἐκ. ΔΧ. 1,9 ἐκ. ΔΒ. 1,9 ἐκ. Πλ. Κ. 2,7 ἐκ. Τὸ βερνίκι εἶναι τεφρό. Τρεῖς χαρακτοὶ δακτύλιοι διακοσμοῦν τὴ βάση. Ἡ κοιλιά τοῦ ἀγγείου εἶναι πολὺ στενὴ. Πρόκειται γιὰ τὸ νεώτερο χρονολογικὰ κομμάτι. Eretria II, σ. 67, πίν. 28, 11 (2ος αἰ. π.Χ.).

Ἄρ. 6. Ἀπὸ ἓνα μεγάλο βαλσαμάριο, πιθανῶς τοῦ τύπου μὲ πολὺ φαρδεῖς ὠμούς καὶ κοιλιά, προέρχεται ἓνας λαιμὸς ἀγγείου ποὺ σώζεται ἀκέραιος. Εἶναι ἐπιχρισμένος μὲ ἐρυθρὸ βερνίκι καὶ γύρω του τυλίγεται μιὰ φαιόχρωμη ταινία. Τὸ ὕψος του εἶναι 8 ἐκ. Ὀλόκληρο τὸ ἀγγεῖο ἐφθανε τὰ 22-25 ἐκ.

Σχέδ. 19. Ἡ πυξίδα ἀρ. 1

Σχέδ. 20. Ἡ πυξίδα ἀρ. 3

β) Πυξίδες

Ἄρ. 1 (πίν. IV,στ, σχέδ. 19). Ἀπὸ μιὰ καλοφτιαγμένη πυξίδα ποὺ στέκεται στὴν παράδοση τῶν μελαμβαφῶν ἀγγείων τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. μᾶς σώθηκε ἡ βάση κι ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ καλύμματος. Δ. 9,1 ἐκ. Δ. τοῦ κύκλου τοῦ τυμπάνου 6 ἐκ. Τὸ γάνωμα στὸ ἐξωτερικὸ εἶναι βαθὺ φαιὸ καὶ στὸ ἐσωτερικὸ γίνεται βαθμιαῖα ἀνοικτὸ καστανέρυθρο. Τὸ ἴδιο γάνωμα ἔχει καὶ τὸ ὄστρακο τοῦ χείλους τοῦ καλύμματος.

Ἄρ. 2 (πίν. IV,ζ-η). Μικρὰ κομμάτια καὶ ἡ βάση ἀπὸ μιὰ μαρμαρινὴ πυξίδα. Δ. βάσεως 7 ἐκ. Δ. τυμπάνου 5,20 ἐκ. Τὸ μάρμαρο εἶναι λευκὸ καὶ χονδρόκοκκο. Ἀπὸ τὸ κάλυμμα σώζεται τὸ «κομβίον».

Ἄρ. 3 (πίν. IV,θ-ια, σχέδ. 20). Κάλυμμα πυξίδος. Δ. 8,7 ἐκ. Δ. κομβίου λαβῆς 3,2 ἐκ. Υ. 5,4 ἐκ. Τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ εἶναι φαιό. Τὸ ἐξωτερικὸ γάνωμα εἶναι φαιό, ἐνῶ ὁ διακοσμητικὸς πλοχμὸς-βλαστώσπειρα εἶναι χρώματος ἀνοιχτοῦ φαιοῦ μὲ τὶς κουκκίδες λευκές. Λευκὴ εἶναι καὶ ἡ ἄνω ἐπίπεδη ἐπιφάνεια τοῦ «κομβίου». Τὸ κάλυμμα αὐτό, ποῦ ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὰ ὑπολείμματα ἀπανθρακωμένης ρητίνης στὸ ἐσωτερικὸ του πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦντο γιὰ θυματήρι, ἀποτελεῖ ἀνάμεσα στὰ εὐρήματα τοῦ τάφου τὸ μοναδικὸ δεῖγμα τῆς γνωστῆς ἐλληνιστικῆς κεραμικῆς τῆς λεγομένης «ἀπὸ τὴν δυτικὴ κλιτὺ» (Westslope).

II. ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ

Ἄρ. 1. Ἐνώτιο χρυσὸ (πίν. V,α). Σχῆμα κυκλικὸ μὲ Δ. 12 χιλ. Ἀπὸ ἓνα κυλινδρικό κορμὸ διακοσμημένο μὲ λογχόσχημα φύλλα καὶ σπεῖρες ξεκινοῦν τρία σύρματα ποὺ συστρέφονται, καμπυλώνονται σὲ ἡμικύκλιο καὶ λεπταίνουν γιὰ νὰ καταλήξουν σὲ ὀξὺ πέρας. Στὴν ἀντίθετη πλευρὰ τοῦ κορμοῦ εἶναι στερεωμένο μὲ ἓνα μικρὸ στέλεχος τὸ κεφάλι ἑνὸς λιονταριοῦ ἀπὸ πορφυρὴ πάστα. Πρόκειται γιὰ τὴν πιὸ διαδεδομένη μορφὴ ἐνωτίων στὰ ὄψιμα κλασσικὰ καὶ τὰ ἑλληνιστικὰ χρόνια.

Βλ. παρόμοιο ἀπὸ τὸν μακεδονικὸ τάφο τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου I μὲ κεφαλὴ νέγρου ΑΔ 22, 1967, σ. 399, πίν. 303δ (Χρονικά). Πρώιμα παραδείγματα στὴν Καβάλα ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη: Δ. Λαζαρίδη, Ὁδηγὸς Μουσείου Καβάλας, σ. 142, πίν. 53. Στὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὸ Σέδες ΑΕ 1937, τ. III, σ. 882, ἀρ. 4, εἰκ. 14.

Ἄρ. 2. Ἐνώτιο χρυσὸ (πίν. V,β). Σχῆμα ἑλλειπτικὸ μὲ μεγ. Δ. 1 ἐκ. Εἶναι ἓνα ἀπλὸ σύρμα μὲ μία κυανῇ ψῆφο στὸ ἄκρο ποὺ καταλήγει σὲ θηλειά. Πρβλ. παρόμοιο ἀπὸ τὴν Κύπρο. The Swedish Cyprus Expedition V, 3, σ. 116, εἰκ. 34,9 (ἑλληνιστικὸ).

Ἄρ. 3. Περόνη ἰλλυρικοῦ τύπου (πίν. V,γ). Μῆκ. 3 ἐκ., πλ. κεφαλῆς 2,1 ἐκ. Ἡ κεφαλὴ ἐλίσσεται τρεῖς φορὲς σὲ σχῆμα τριῶν παρατιθεμένων καὶ μετὰ τοὺς ἀντιστρέφουν Ω. Τὰ σημεῖα ἐπαφῆς εἶναι στερεωμένα μὲ πολὺ λεπτὸ σύρμα. Παρόμοιες δὲν εἶναι ἄγνωστες στὴν Μακεδονία. Σ' ἓνα παράδειγμα, ποὺ δημοσιεύει ὁ Κεραμόπουλλος, κρέμεται ἀπὸ τὸ μέσο τῆς περόνης μία λεπτὴ ἄλυσίδα ποὺ καταλήγει σὲ δύο ψηφίδες. Σ' ἓνα ἄλλο κομμάτι στὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης σώζεται ἡ ἀντίστοιχη πάριση ὑποδοχῇ της. Κεραμόπουλλος, ΑΕ 1927/28, σ. 63. Γιὰ τὸν τύπο βλ. Jacobstahl, Greek Pins, σ. 137, ἀρ. 393 μὲ τὴν σχετικὴ βιβλιογραφία.

Ἄρ. 4. Χάλκιν ο δαχτυλίδι (σχέδ. 21). Σωζ. μικρὴ Δ. τῆς κάποτε ἑλληνοοιδοῦς σφενδόνης 2,6 ἐκ. Σὲ ἐξαιρετικὰ ἔκτυπο ἀνάγλυφο τὸ κάτω μέρος μιᾶς εὐσαρκῆς κεφαλῆς καὶ ἡ παρυφὴ τοῦ ρούχου ποὺ καλύπτει τὸ λαιμό. Εἶναι δύσκολο νὰ πῇ κανεὶς μὲ βεβαιότητα ἂν πρόκειται γιὰ ἀνδρικό ἢ γυναικεῖο πορτραῖτο. Πιθανώτερο φαίνεται τὸ δεύτερο, μιὰ ποὺ οἱ ὁμοιότητες μὲ παραστάσεις βασιλισσῶν τῆς πτολεμαϊκῆς Αἰγύπτου σὲ χάλκινα δαχτυλίδια εἶναι πολλές.

Βλ. E. Boeringer, Ein Ring des Philetairos, Corolla Curtius σ. 116 ὑποσ. 6, πίν. 35a-c. Πολὺ συγγενικὴ εἶναι ἡ κεφαλὴ τῆς Βερενίκης II, πίν. 35, 2a. Γενικὰ γιὰ τὰ χάλκινα δαχτυλίδια βλ. RE Δεῦτ. Σειρά I, I, 818 λ. Ringe (F. H. Marshall) Πρβλ. τελευταῖα Lila Marangou, Ptolemäische Fingerringe aus Bein, AM 86, 1971, σ. 163 κ.έ.

Ἄρ. 5. Ἐλάχιστα ὑπολείμματα ἀπὸ χάλκινο ἐπιχρυσωμένο στεφάνι μυρτιάς (πίν. V,δ). Ἐνα φύλλο, δύο μίσχοι καὶ τρεῖς πήλινες ἐπιχρυσωμένες κουκκίδες καρπῶν. Τὰ φύλλα στερεώνονταν σὲ χάλκινο ἢ ξύλινο στέλεχος, ὅπως ξέρούμε ἀπὸ παραδείγματα ἀπὸ τὸ Πέργαμο.

Βλ. Jacobstahl στὰ AM 33, 1908, σ. 432, πίν. 26, 2 μὲ διεξοδικὴ βιβλιογραφία καὶ ἄλλα παράλληλα, καθὼς καὶ γιὰ τὸ νόημά τους ὡς κτερίσματα.

Σχέδ. 21. Χάλκινο δαχτυλίδι. Ἀποκατάσταση

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κοσμήματα σὲ εὐγενῇ μέταλλα συνηθισμένα ἦταν στοὺς ἑλληνιστικοὺς τάφους τῆς Μακεδονίας καὶ τὰ πῆλινα, φανταχτερὰ χρωματισμένα ἢ ἐπιχρυσωμένα κοσμήματα. Πολλὰ τέτοια κοσμήματα ἔχουμε στὸ Μουσεῖο τῆς Καβάλας ἀπὸ τοὺς τάφους Ἀμφιπόλεως καὶ στὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης ἀπὸ τοὺς τάφους Δερβενίου καὶ Σέδες (AE 1937, III, σ. 891 κ.έ., εἰκ. 27 καὶ 28). Σχετικὴ εἶναι καὶ ἡ συνήθεια νὰ ἐπιχρυσώσουν τὰ ἀγγεῖα. Βλ. ΠΑΕ 1953, σ. 149 κ.έ.

Ἄρ. 6. Ὑπολείμματα πολύχρωμου ἀνθοπλοχμοῦ ἀπὸ πηλὸ (πίν. V,ε). Σώθηκε τμήμα τοῦ δίσκου ἀπὸ ρόδακα ποῦ ἦταν χρωματισμένος λευκὸς καὶ γαλανός. Ἡ Δ. πρέπει νὰ ἦταν περίπου 6,5 ἐκ. Ἀπὸ τὸν ἴδιο ἴσως πλοχμὸ προέρχονται καὶ ἐξάφυλλοι μικροὶ ρόδακες Δ. 2,2 ἐκ. μὲ λευκὸ ἐπίχρυσμα.

Γιὰ τὴν τεχνικὴ τέτοιων πλοχμῶν καὶ γιὰ τὴ σημασίαν τους ὡς κτερίσματα βλ. Catalogue du Musée d'Alexandrie τ. I μὲ παραδείγματα ἀπὸ τὴν Νεκρόπολη Sciathi πίν. 76, ἀρ. 240,1 (πίν. V,στ).

Ἄρ. 7. Πήλινοι ψῆφοι περιδεραίου σὲ σχῆμα πυρῆνα βάλανιδιοῦ μὲ κουκκίδες (πίν. V,ζ). Τὸ μήκος τους εἶναι ἀκριβῶς ἐνὸς δακτύλου, 1,85 ἐκ. Τὸ ἐπίχρυσμά τους εἶναι λευκὸ καὶ χρυσό.

Ἄρ. 8. Πήλινοι ψῆφοι (πίν. V,η-θ) ἀκριβῶς ὅπως καὶ οἱ προηγούμενοι ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἡμισφαιρικοὶ χωρὶς κουκκίδες. Περιδέραια μὲ παρό-

μοιους ψήφους ἦταν κοινότατα σ' ὅλο τὸν ἑλληνιστικὸ κόσμον. Γιὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴν Μακεδονία βλ. ΑΕ 1937, III, σ. 892, ἀρ. 5, εἰκ. 27. «Μακεδονικά» 9, 1964, σ. 168, ἀρ. 68, πίν. 7β.

Ἄρ. 9. Τμῆμα ἰωνικοῦ ἐπιχρυσωμένου κυματίου ποῦ περισυλλέχθηκε ἀνάμεσα σὲ ἄλλα μικροθραύσματα ἀπὸ πηλό. Προέρχεται ἴσως ἀπὸ ἐπένδυση ξύλινου κιβωτιδίου.

Σχέδ. 22. Ἀσημένια σπαθίς

Ἄρ. 10. Ἀσημένια σπαθίς (σπάτουλα) μὲ λάμα σὲ σχῆμα μισῆς ἑλλειψης (σχέδ. 22), Δ. 1,9 ἐκ. Ἡ λαβὴ (2,4 ἐκ.) κάμπτεται σὲ ὀρθή γωνία καὶ συνεχίζει γιὰ 1 ἐκ. Εἶναι ἓνα τελείως ἰδιόμορφο ὄργανο ποῦ χρησίμευε ἴσως στὴν ἀνάμειξη καλλυντικῶν.

Ἄρ. 11. Χάλκινη βελόνη μήκους 6 ἐκ. μὲ ἐλαφρὰ καμπύλωση.

III. ΔΙΑΦΟΡΑ

1. Ἐνα πλῆθος σιδερένιων καρφίων διαφόρων μεγεθῶν περισυλλέχτηκε μέσα στὸν τάφο (πίν. VI, α-στ). Σὲ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ εἶναι ἀκόμη στερεωμένα ὑπολείμματα ρητινώδους ξύλου. Ἡ προέλευσή τους ἀπὸ θυρόφυλλα ἀποκλείεται, ἀφοῦ δὲν ἔχουμε καμιὰ ἔνδειξη γιὰ περίθυρο ἢ κατῶφλι στὸ θυραῖο ἄνοιγμα. Πιθανώτατη ἀντίθετα εἶναι ἡ ὑπόθεση ὅτι προέρχονται ἀπὸ ἓνα φέρετρο ἢ μιὰ ξύλινη κλινοειδῆ σαρκοφάγο. Παρόμοια καρφιά μὲ ὑπολείμματα ξύλου βρέθηκαν σὲ μεγάλο ἀριθμὸ πάνω στὴν κτιστὴ κλίνη τοῦ τάφου στὸ Σέδες, τοῦ λαξευτοῦ τάφου Βεροίας καὶ τῶν λαξευτῶν τάφων τῆς Σάμου¹. Ἐξω ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ χῶρον σώθηκαν μέσα σὲ θαλαμοειδεῖς τάφους λαμπρὲς τέτοιες σαρκοφάγοι. Πρὸ παντὸς ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια (πίν. VIII) ἔχουμε παραδείγματα κιβωτιοσχημῶν ξυλίνων σαρκοφάγων μὲ γραπτὴ πολύχρωμη διακόσμηση, ποῦ συγγενεῦει πολὺ μὲ τὴν ζωγραφικὴ τῶν πρωίμων μακεδονικῶν τάφων². Στὴν Μακεδονία ὅμως οἱ συνθῆκες ὑγρασίας

1. ΑΕ τ. III (1937), σ. 886 (Σέδες), ΑΔ τ. 22 (1967), σ. 410 Χρονικά (Βεροίας), Voillmoeller, Kammergräber σ. 16 (Σάμου).

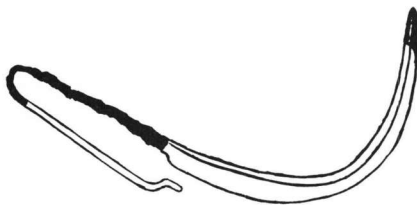
2. C. Watzinger, Griechische Holz Sarkophagen aus der Zeit Alexanders des Gro-

εἶναι πολὺ δυσμενεῖς γιὰ τὴν διατήρηση τοῦ ξύλου. Ἔτσι ἀπὸ πολλὰς ξύλινες σαρκοφάγους θὰ μᾶς χάθηκαν οἱ ἐνδείξεις μιὰ γιὰ πάντα, ἀφοῦ στὶς καλύτερες ἀπ' αὐτὰς οἱ ἄρμοι στερεώνονταν μὲ ξύλινους πεῖρους (καβίλιες).

Ἀνάμεσα στὰ σιδερένια καρφιὰ ξεχώρισαν μερικὰ κομμάτια ὀξειδωμένου σιδήρου ποὺ προέρχονται ἀπὸ:

Σχέδ. 23. Αἰχμὴ δόρατος. Ἀποκατάσταση

Σχέδ. 24. Στλεγγίς. Ἀποκατάσταση

Σχέδ. 25. Σιδερένια λαβή

2. Αἰχμὴ δόρατος (σχέδ. 23). Συνολικὰ ἔξι κομμάτια ἀπὸ τὴν αἰχμὴ κι ἓνα ἀπὸ τὸν σωλῆνα στερεώσεως. Τὸ συνολικὸ μῆκος πρέπει νὰ ἔφτανε ἀρχικὰ τὰ 40-50 ἐκ. Γιὰ παρόμοιες αἰχμὲς δοράτων βλ. Olynthus X, 411 κ.έ. Πρβλ. ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ Λαγκαδᾶ, JdI 26, 1911, σ. 198, εἰκ. 9.

3. Στλεγγίς (σχέδ. 24). 11 ἐκ. Σῶζεται μέρος τῆς λαβῆς καὶ τὸ ἄκρο τῆς λεπίδας βλ. Daremberg-Saglio, Dictionnaire σ. 1.532, λ. strigilis Olynthus X, 172 γενικά. γιὰ σιδερένιες στλεγγίδες σ. 180.

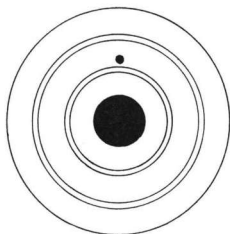
4. Σιδερένια λαβή (σχέδ. 25). Μ. 5 ἐκ. μὲ κυκλικὸ τὸ ἓνα πέρας διαμ. 3,5 ἐκ. Στὴν ἄλλη πλευρὰ σώζεται ἡ ἀρχὴ ἐνὸς καρφιοῦ. Προέρχεται ἀπὸ κάποιο ἐπιπλο, ἴσως μιὰ ξύλινη κίστη.

5. Χάλκινος δίσκος (σχέδ. 26) διαμ. 8 ἐκ. μὲ μιὰ μεγάλη ὀπὴ στὸ

σπεν, μὲ ἀετωματικὸ κάλυμμα. Μιὰ ἄλλη σειρὰ ξύλινων κιβωτιόσχημων σαρκοφάγων προέρχεται ἀπὸ τοὺς τάφους τῆς Ν. Ρωσίας. Τὸ λαμπρότερο παράδειγμα μὲ τρίτωνες καὶ πλοχμοὺς βρίσκεται στὸ Leningrad, G. M. A. Richter, The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans, London 1966, πίν. 410.

κέντρο καὶ μιὰ μικρὴ γιὰ στερέωση σὲ ἀπόσταση 10 χλσ. ἀπὸ τὸ χεῖλος τῆς πρώτης. Πρόκειται πιθανῶς γιὰ κοσμητικὸ δίσκο λαβῆς ἀπὸ τὸ ἴδιο ἢ κάποιο ἄλλο ἐπιπλο. Πρβλ. Olynthus X, πίν. 81, ἀρ. 1,215.

6. Δύο ἐλάσματα, ἐλαφρῶς καμπυλωμένα, τὰ ὁποῖα μένουν ἀπροσδιόριστα. α) Μ. 4 ἐκ. Πλ. 2 ἐκ. β) Μ. 3 ἐκ. Πλ. 2 ἐκ. μὲ ὀπὴ στερεώσεως στὸ καθένα.

Σχέδ. 26. Χάλκινος δίσκος

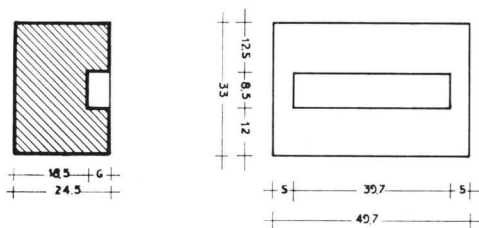
Συχνά κτερίσματα στοὺς τάφους τῆς Μακεδονίας, ὅπως καὶ ἄλλων τόπων, εἶναι τὰ πηλίνα εἰδώλια. Στὸν τάφο Βεργίνα II βρέθηκε:

7. Ἐνα πηλίνο κριάρι (πίν. VI,ζ) Μ. 11 ἐκ. καὶ Υ. 9,2 ἐκ., ἐπιχρισμένο μὲ λευκὸ χρῶμα. Πρβλ. Catalogue raisonnée des Figurines et Reliefs II Myrina, σ. 148, πίν. 181 E,F.

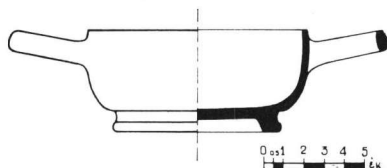
Ἐνα ἀκόμη συνηθισμένο κτερίσμα εἶναι τὰ πηλίνα λυχνάρια. Προορισμός τους ἦταν νὰ φωτίσουν τὸν δρόμο τοῦ νεκροῦ στὸ ταξίδι του γιὰ τὸν σκοτεινὸ Ἀδην. Στὸν τάφο Βεργίνα II ὑπῆρχαν τουλάχιστον:

8. Τρία λυχνάρια. Ἀπὸ τὰ δύο βρέθηκαν ἐλάχιστα μόνο ὄστρακα, τὸ τρίτο ὁμως σώθηκε ἀκέραιο (πίν. VI,η). Μ. 9,5 ἐκ. Πλ. 6 ἐκ. Υ. 3,5 ἐκ. Δ. ὀπῆς πληρώσεως 1,8 ἐκ. Ὁ πηλὸς δὲν εἶναι πολὺ καθαρὸς. Ὁ μυκτήρ του εἶναι μακρὺς καὶ στὸ προφίλ του ἔχει τὴ μορφή καρίνας πλοίου. Τὸ ἄνω ἐπίπεδο μέρος τοῦ λύχνου εἶναι στολισμένο μὲ ἔκτυπο κόσμημα: ἰωνικὸ κυμάτιο γύρω ἀπὸ τὴν ὀπὴ πληρώσεως ποὺ τὸ περιβάλλει μιὰ βλαστόσπειρα. Ὁ λύχνος δὲν εἶναι γυρισμένος στὸν τροχό, ἀλλὰ καμωμένος μὲ τύπο (καλούπι) σὲ δύο κομμάτια ποὺ συναρμολογήθηκαν ὅταν ἀκόμη ὁ πηλὸς ἦταν μαλακός. Ἡ τεχνικὴ αὐτὴ ἐφαρμόστηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὸ 2ο αἰ. π.Χ. (Labraunda II, I, σ. 50). Ὁ λύχνος ἔχει στενὴ τυπολογικὴ συγγένεια μ' αὐτοὺς τοῦ ἐλληνιστικοῦ τάφου Βεροίας, κυρίως μὲ τὸν ὑπ' ἀριθ. 10, AE 1955, σ. 32, εἰκ. 12, ποὺ χρονολογεῖται μετὰ τὰ μέσα τοῦ 2ου αἰ. π.Χ.

9. Γωνιόλιθος με ἐπιμήκη τὸ ρμο (σχέδ. 27). Μέσα στὸν τάφο, μετακινημένη ὅμως ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τῆς θέσης, βρέθηκε μίᾱ βάση ἀπὸ ἀσβεστόλιθο μήκ. 49,7 ἐκ., πλ. 33 ἐκ. καὶ ὕψ. 24,5 ἐκ. Στὴν μιᾱ τῆς ἐπιφάνεια φέρει ἐπιμήκη τὸ ρμο (μήκ. 39,7 ἐκ., πλ. 8,5 ἐκ. καὶ βάθ. 6 ἐκ.), ὁ ὁποῖος δεχόταν καὶ συγκρατοῦσε πιθανώτατα τὸ ἔμβολο μιᾶς στήλης. Πρβλ. δύο πα-

Σχέδ. 27. Γωνιόλιθος με ἐπιμήκη τὸ ρμο

Σχέδ. 28. Σκυφίδιο με κάθετα τοιχώματα

ρόμοιες βάσεις ἀπὸ τὸ ἴδιο νεκροταφεῖο ΑΔ 17, 1961/62, σ. 257, πίν. 125 γ καὶ δ. Βλ. σχετικὰ Φ. Μ. Πέτσα, ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων, σ. 173 ὑποσ. 4.

10. Σκυφίδιο με κάθετα τοιχώματα (σχέδ. 28). Υ. 5 ἐκ. ΔΧ. 11 ἐκ. με τὶς λαβὲς 19 ἐκ. ΔΒ. 8,5 ἐκ. Τεφρόχρωμος πηλός. Σώζεται ἀκέραιο. Βρέθηκε ἔξω ἀπὸ τὸν τάφο ἀκριβῶς πάνω ἀπὸ τὴν καμάρα του. Πρόκειται γιὰ ἀγγεῖο σπονδῆς ἂν κρίνῃ κανεῖς ἀπὸ τὴν ὀπή, ποὺ ἐπίτηδες ἀνοίχτηκε ἀργότερα στὴν μέση τοῦ πυθμένου του. Πρβλ. G. P. Oeconomus, De profusionum receptaculis sepulcralibus, Ἀθῆναι 1921, σ. 28 κ.έ.

IV. ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

Τὸ σύνολο τῶν κτερισμάτων κλείνει με 4 χάλκινα νομίσματα, δανάκες γιὰ τὸ πορθμεῖο τοῦ Χάροντα.

Ἄρ. 1. (πίν. VII,α). Τὸ πρωιμότερο ἀπὸ τὰ νομίσματα. Ἀνήκει στὰ χρόνια τοῦ Φιλίππου Ε' (200-179 π.Χ.) καὶ εἶναι τοῦ παλίου γνωστοῦ μακεδονικοῦ τύπου μὲ κεφαλὴ Ἡρακλῆ στὴν Α ὄψη καὶ ἰππία ποὺ κατευθύνεται πρὸς τὰ δεξιὰ στὴ Β. Χαμηλὰ ἀριστερὰ διακρίνεται ἡ γραμμὴ τοῦ ἐδάφους καὶ δεξιὰ ρόπαλο.

Ἐπιγραφή: ΦΙΛΙΠΠΟΥ. Βλ. H. Gaebler, Die antiken Münzen Nordgriechenlands III, 2, σ. 192, ἀρ. 14, πίν. 24, ἀρ. 26.

Ἄρ. 2. (πίν. VII,β). Α: κεφαλὴ Ἡρακλῆ μὲ λεοντή, ὅπως καὶ στὸ προηγούμενο. Β: Γυνὸς νέος πάνω σὲ ἄλογο ποὺ κατευθύνεται πρὸς τὰ δεξιὰ· ὁ νέος κρατᾷ στεφάνι πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ ἀλόγου.

Ἐπιγραφή: ΜΑ ΚΕ

ΔΟΝΩΝ

⏚ (=BOTTEATΩΝ)

Gaebler, ἔ.ἀ., III, I, σ. 49, ἀρ. 134. BMC, Macedonia etc. 1879, 13, 47. Sylloge Copenh. Macedonia ἀρ. 1.306, πίν. 33. Πρόκειται γιὰ νόμισμα τῆς αὐτόνομης κοπῆς στὰ χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Περσέα (185-168 π.Χ.) χωρὶς νὰ ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέα.

Ἄρ. 3 (πίν. VII,γ). Α: κεφαλὴ Ἀθηνᾶς Παρθένου πρὸς τὰ δεξιὰ. Β: κατεστραμμένη· πιθάνον νὰ εἶχε ἓνα βόδι ποὺ βόσκει ἂν κρίνη κανεῖς ἀπὸ ἄλλα παράλληλα. Τέτοια νομίσματα εἶχαν ἤδη κόψει τὸ 187 π.Χ. ἡ Πέλλα, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ περιοχὴ Βοττιαία καί, ἀνάμεσα στὰ 148-146, ὁ Ρωμαῖος ταμίης Gaius Publius. Gaebler ἔ.ἀ., III, 2, σ. 46, ἀρ. 14. Sylloge Copenh. Macedon. ἀρ. 1.321-23, πίν. 34. Ἀνδρόνικος AE 1955, σ. 50.

Ἄρ. 4 (πίν. VII,δ). Α: Κεφαλὴ Ἀρτέμιδος πρὸς τὰ δεξιὰ μὲ στεφάνι. Β: φαρέτρα μὲ πῶμα καὶ τόξο. Ἡ Θεσσαλονίκη ἔκοψε νομίσματα αὐτοῦ τοῦ τύπου μετὰ τὸ 187 ἕως τὰ χρόνια τῆς Τριανδρίας. Gaebler, ἔ.ἀ., III, 2, σ. 119, ἀρ. 11, πίν. 23,2. Sylloge Copenh., Maced. ἀρ. 356.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Ἀπὸ τὴ συζήτηση τῶν εὐρημάτων τοῦ τάφου ἔγινε φανερό πὼς χρονολογικὰ ἀπέχουν ἐλάχιστα μεταξὺ τους, ἔτσι ποὺ νὰ μπορῇ κανεῖς νὰ μιλᾷ γιὰ ἓνα σύνολο συγχρόνων περίπου κτερισμάτων. Ὅλα τὰ παράλληλα γιὰ τὴν κεραμεικὴ (ἄμφορες, σκυφίδια, χύτρες, βαλσαμάρια) ἀνήκουν στὰ μέσα ἐλληνιστικὰ χρόνια. Λίγο πρωιμότερο ἀπὸ τὰ ἄλλα εὐρήματα εἶναι τὸ πῶμα πυξίδας (σ. 164 ἀρ. 3), κάτι ποὺ γιὰ ἓνα ἀγγεῖο τέτοιου εἶδους εἶναι ἀπόλυτα κατανοητό. Τὰ κοσμήματα δύσκολα μποροῦν νὰ μᾶς δώσουν ἀκριβέστερες

χρονολογίες· ωστόσο τὸ δαχτυλίδι μὲ τὴν γυναικεία προτομή (σ. 165 ἀρ. 4) μᾶς ὁδηγεῖ στὶς ἀρχές τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. Παρὰ τὴν εὐτελεῖ του ποιότητα πολῦτιμο εἶναι τὸ ἀκέραιο λυχνάρι (σ. 169 ἀρ. 8), ποὺ χρονολογεῖται μετὰ τὰ μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. Στὰ χρόνια γύρω ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ ἴδιου αἰῶνα μᾶς ὁδηγοῦν καὶ τὰ τέσσερα νομίσματα (σ. 171 ἀρ. 1-4).

Ἀξίζει νὰ τονίσουμε ὅτι τὸ περιεχόμενο τοῦ τάφου Βεργίνα II ἀνταποκρίνεται κατὰ ἐκπληκτικὸ τρόπο στὰ κτερίσματα τοῦ ἑλληνιστικοῦ τάφου Βεροίας (ΑΕ 1955, σ. 22 κ.έ.) ποὺ χρονολογεῖται μὲ βάση τοὺς λύχνους στὴν ἴδια ἐποχή.

Ἐκεῖ ἀκριβῶς θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθῇ καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ νέου μακεδονικοῦ τάφου Βεργίνας, τοῦ ὁποίου καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ διακόσμηση χρονολογοῦνται γύρω στὸ 150 π.Χ.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Καὶ ὁ ἀμύητος ἀκόμη ἐπισκέπτης τοῦ μικροῦ καὶ λιτοῦ μακεδονικοῦ τάφου τῆς Βεργίνας θὰ συμφωνοῦσε ὅτι πρόκειται γιὰ ἓνα καλοφτιαγμένο κτίσμα. Οἱ ἀναλογίες του εἶναι ἰσορροπημένες, κάτι ποὺ εἶναι ἀπόλυτα συγκεκριμένο ἀφοῦ μπορεῖ νὰ διατυπωθῇ μὲ ἀριθμούς. Καὶ ἡ πρόσοψη καὶ ἡ κάτοψη εἶναι τέλεια τετράγωνα, 3×3 μ. καὶ 4×4 μ.· αὐτό, σὲ ἀρχαῖα μέτρα, μεταφράζεται ἀκριβῶς: 10×10 πόδες ἢ 7×7 πήχεις, καὶ $13\frac{1}{3} \times 13\frac{1}{3}$ πόδες ἢ 9×9 πήχεις, ἂν δεχτοῦμε τὸν ἀττικοευβοϊκὸ πόδα (29,6 ἐκ.) ποὺ τὸν κάτεχαν καλὰ καὶ οἱ τεχνίτες τοῦ τάφου Βεργίνα I¹. Ὁ κύκλος ποὺ γράφεται μὲ τὴν ἀκτίνα τῆς καμάρας ἔχει διάμετρο 10 πόδες (3 μ.) καὶ ἡ περιφέρειά του ἀπέχει 1 πόδα καὶ 10 δακτύλους ἀπὸ τὸ δάπεδο. Ὁ κύκλος αὐτὸς ἐγγράφεται ἀκριβῶς στὴν κάτοψη. Οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς γιὰ τὰ ἀρχαῖα μέτρα ἐπιβεβαιώνονται καὶ ἀπὸ τὶς διαστάσεις τῶν γραπτῶν πλίνθων τοῦ ἰσοδομικοῦ συστήματος. Στοὺς ὀρθοστάτες τὰ 61×68 ἐκ. ἀντιστοιχοῦν σὲ 2 πόδες \times 2 πόδες καὶ 5 δακτύλους, στὶς πλίνθους τὰ 68×44 ἐκ. ἀντιστοιχοῦν σὲ 2 π. 5 δ. \times 1 π. 1 ἥμιπ. ἢ ἓνα πήχυ.

Ἡ τετράγωνη πρόσοψη δὲν κατασκευάστηκε μόνο γιὰ λόγους ἁρμονίας τῶν ἀναλογιῶν, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἀποκρύψῃ μὲ τὸ στηθαῖο τῆς τὴν καμάρα, ἓνα ἀρχιτεκτονικὸ μέλς ποὺ ἡ ὕπαρξή του θεληματικὰ ἀποσιωπᾶται στὴν ὄψη τῶν μακεδονικῶν τάφων. Δίχως ἀμφιβολία ἡ καμάρα ἀποτελοῦσε ἓνα νέο ἀρχιτεκτονικὸ στοιχεῖο, ἀπαραίτητο ἀπὸ στατικὴ ἄποψη γιὰ τὴν κατασκευὴ μεγάλων ὑπογείων θαλάμων, ποὺ ὅμως δὲν δέθηκε ὀργανικὰ μὲ

1. Διεξοδικὰ συζητᾷ τὸ θέμα ὁ Ρωμαῖος στὸν μακεδονικὸ τάφο τῆς Βεργίνας, σ. 18 κ.έ. Πρβλ. Φ. Μ. Πέτσα, Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων σ. 55, ὕποσ. 1, σ. 60, 64, 66, 74 καὶ 77. Γιὰ τὸν ἀττικοευβοϊκὸ πόδα βλ. J. Walter Graham, Olynthus VIII, σ. 45-47 καὶ A. W. Parsons, Corinth, III 2, 291-292.

τὴν πρόσοψη, ἀφοῦ ἡ μορφή αὐτῆς συνεχίζει νὰ προϋποθέτῃ τὶς παλιῆς ἀμφικλινεῖς ἢ ὀριζόντιες στέγες¹.

Πιὸ ἐνδιαφέρουσα, ὥστόσο, εἶναι ἡ τετράγωνη κάτοψη. Γιατὶ ἀπὸ τὸ «μωσαϊκὸ» τῶν μορφῶν τῶν μακεδονικῶν τάφων, ποὺ ὁ καθένας τοὺς φαίνεται νὰ ἀποτελῇ μιὰ ἰδιαίτερη περίπτωση, ἀρχίζει νὰ ξεχωρίζῃ μιὰ μεγάλη ὁμάδα τάφων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν κοινὸ γνῶρισμα τὴν τετράγωνη κάτοψη μὲ πλευρὰ μήκους 10 ποδῶν=3μ. Τὰ παραδείγματα ποὺ διαθέτουμε εἶναι ἀρκετὰ ὥστε νὰ μὴν ὑπάρχῃ φόβος νὰ θεωρήσουμε τὸ φαινόμενο συμπτωματικόν. Ὁ κατάλογος καὶ τὰ σχέδια στοὺς παρένθετους πίνακες μιλοῦν μιὰ καθαρὴ γλώσσα. Πρόκειται ὅμως ἀπλῶς γιὰ μιὰ κάτοψη μὲ ἰδανικὲς ἀναλογίες ἢ μήπως τὴν μορφή αὐτὴ τὴν ὑπαγόρευσε κάποια πρακτικὴ ἀνάγκη; Οἱ τάφοι Ἀμφιπόλεως, I, II, IV, Βάθειας, Ἀγ. Ἀθανασίου I, καὶ Σταυρουπόλεως ἔχουν καθένας τοὺς ἀπὸ δύο κτιστὲς νεκρικὲς κλίνες². Ἡ μία εἶναι μὲ τὴν μακριὰ τῆς πλευρὰ τοποθετημένη κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου ποὺ βρίσκεται ἀπέναντι ἀπὸ τὴν εἴσοδο, ἡ ἄλλη μὲ τὴν στενὴ τῆς πλευρὰ κατὰ μῆκος τοῦ ἰδίου τοίχου ἔστι ὥστε νὰ σχηματίζεται ἓνα Γ. Μιὰ τέτοια διάταξη κλινῶν μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τοὺς ἀνδρῶνες καὶ τὶς αἰθουσες συμποσίων, ἐκεῖ φυσικὰ μὲ πολὺ περισσότερα ἀνάκλιντρα³. Τὴν σημασία αὐτῆς τῶν κλινῶν τὴν τόνισαν οἱ πρῶτοι κιόλας μελετητὲς τῶν μακεδονικῶν τάφων Heuzey καὶ Daumet⁴. Ὑπέθεσαν μάλιστα ὅτι πρόκειται γιὰ τρικλινία συμπληρώνοντας μιὰ τρίτη κλινὴ ἀπὸ φθαρτὸ ὕλικόν. Ὑπάρχουν βέβαια καὶ ἓνα-δύο παραδείγματα μακεδονικῶν τάφων μὲ τρεῖς κλίνες π.χ. Θεσσαλονίκης (Συντριβανίου), Αἰγίνης. Ὅσο ὅμως γοητευτικὴ καὶ νᾶναι ἡ ἰδέα αὐτῆς τοῦ τρικλινίου καὶ ὅσο κι ἂν οἱ προσόψεις τέτοιων τάφων μᾶς θυμίζουν ἀρχοντόσπιτα ἢ παλάτια, θὰ ἦταν παρακινδυνευμένο νὰ προσπαθήσουμε νὰ βροῦμε ἀντιστοιχίες κατὰ γράμμα. Τὰ ἴδια θὰ μπροῦσε νὰ πῇ κανεὶς καὶ γιὰ τὴ θεωρίαν τοῦ νεκροδεῖπνου, κατὰ τὴν ὁποία οἱ «μακάριοι γεγονότες» νοοῦνται ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὰ ἀνάγλυφα μὲ παραστάσεις νεκροδεῖπνων: οἱ ἄνδρες ἀνακλιμένοι στὶς κλίνες, οἱ γυναῖκες καθισμένες στοὺς θρόνους. Πράγματι,

1. Κατὰ χαρακτηριστικὸν τρόπο δένεται ἡ ἰωνικὴ ναόσχημη πρόσοψη τοῦ τάφου τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου II μὲ τὴν καμάραν μὲ σιδερένιους συνδέσμους δίχως νὰ μπολιάζουν τὰ ἀρχιτεκτονικὰ τῆς μέλλης μὲ τὰ μέλη θαλάμου. Ἡ καμάρη δηλώνεται στὴν πρόσοψη ἐνὸς μονόχα παραδείγματος, τοῦ τάφου στὴν Τούμπα τῆς Παιονίας.

2. Τοὺς τάφους μὲ νεκρικὲς κλίνες ποὺ ἦταν γνωστοὶ ὥς τὸ 1901 συγκέντρωσε καὶ μελέτησε ὁ Vollmoeller στὴ διδακτορικὴ του διατριβὴ μὲ θέμα Griechische Kammergräber mit Totebetten. Τὴν σημασία τῆς κλίνης ὡς ἀπαραίτητο στοιχεῖο τοῦ μακεδονικοῦ τάφου τονίζει ἰδιαίτερα ὁ G. Kleiner, Diadochengräber, Wiesbaden 1963, σ. 7 κ.ε. Πρβλ. Kurtz - Boardman, Greek Burial Customs, σ. 274 κ.ε.

3. J. Travlos, Pictorial Dictionary of Ancient Athens, London 1971, σ. 534 κ.ε.

4. Mission archéologique de Macédoine, σ. 250 κ.ε.

στὸν τάφο τῆς Ἑρετρίας εἶναι γραμμένα στὶς κλίνες τὰ ὀνόματα τῶν ἀνδρῶν, ἐνῶ στοὺς θρόνους τὰ ὀνόματα τῶν γυναικῶν¹. Δὲν ἔχουμε ὁμῶς δευτέρου παραδείγμα πού νά ἐνισχύῃ αὐτὴ τὴν ἄποψη. Ἰσῶς ὑπάρχει κάποια ἀντιστοιχία, ὅχι ὁμῶς δίχως ἐρωτηματικά, μὲ τὸν μεγάλο μακεδονικὸ τάφο τῆς Βεργίνας· γιατί εἶναι περίεργο νά προόρισαν μιὰ ἀπλὴ καὶ ἀκόσμητη κλίνη² γιὰ τὸν ἄνδρα καὶ ἓναν πολυστόλιστο μεγαλοπρεπῆ θρόνο γιὰ τὴν γυναίκα. Ὅπως καὶ νᾶναι, φαίνεται βέβαιο ὅτι ὁ ὑπόγειος θάλαμος ἀποτελοῦσε ἀνάμνηση τῶν ὑπεργείων δωμάτων μὲ κλίνες μὲ τὴν διαφορά ὅτι ἐδῶ, ὅπως σωστά παρατηρεῖ ὁ Vollmoeller³, γινόταν ἓνας συμφυρμὸς τῆς νεκρικῆς κλίνης προθέσεως καὶ ἐκφορᾶς, ἀπὸ τὴν μία πλευρά, μὲ τὴν κλίνη τοῦ συμποσίου, ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Ἀκόμη γίνεται φανερό ὅτι ἡ διάταξη τῶν δύο κλινῶν σὲ σχῆμα Γ ἀποτελεῖ ἓνα βασικὸ τύπο: Στὰ 21 παραδείγματα μακεδονικῶν τάφων μὲ γνωστὴ τὴ θέσις τῆς κλίνης ἢ τῆς θήκης⁴ ἔχουμε 4 μὲ μία κλίνη κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου ἀπέναντι ἀπὸ τὴν εἴσοδο, 2 μὲ μία κλίνη πού πιάνει ὅλο τὸ μῆκος τοῦ ἴδιου τοίχου, 1 μὲ τὴν κλίνη κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου δεξιὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδο, 2 πού ἔχουν ἀπὸ μία κλίνη στὶς πλαϊνὲς πλευρὲς, 9 μὲ δύο κλίνες μὲ διάταξη σὲ σχῆμα Γ, καὶ 3 μὲ τρεῖς κλίνες σχῆμα Π. Ἄν λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι τὸ μῆκος τῆς κλίνης εἶναι περίπου 2 μ. σὲ καὶ τὸ πλάτος τῆς περίπου 1 μ. τότε στὶς περιπτώσεις τῶν τάφων μὲ δύο κλίνες «παρ' ἀλλήλας κειμένας» (Πλάτων, Νόμοι, 947 D) εἶναι ἀπαραίτητη μία πλευρὰ μήκους 3 μ. περίπου. Ἡ ἄλλη πλευρὰ πρέπει νά εἶναι τουλάχιστον 2 μ. ὅπως μᾶς βεβαιώνει μὲ πειστικότητα ὁ τάφος τοῦ Ἡρώου τῆς Καλυδῶνος (διαστ. 2,92×1,90 μ.)⁵.

1. AM τ. 26 (1901), σ. 347 κ.έ., πίν. XIII-XIV.

2. Ἡ κλίνη αὐτὴ ἀποτελοῦσε πιθανῶς τὸ κτιστὸ ὑποστήριγμα μιᾶς ξύλινης κλινοειδοῦς σαρκοφάγου. Ἔτσι μπορεῖ νά ἐξηγηθῇ καὶ τὸ μικρὸ τῆς μῆκος. Σχετικὰ προβλήματα διαπραγματεύεται στὴ διαδακτορικὴ τῆς διατριβῆς ἡ *Elfriede Brümmer*, *Griechische Truhen*, Marburg 1972 (ἀδημοσίευτη).

3. Kammergräber, σ. 49.

4. Πρόκειται γιὰ τοὺς ἐξῆς τάφους: Μαγνησίας, Παλατιτίσιων, Βεργίνας I, Λευκαδίων (Θεοδωρίδης), Πύδνας, Δίου II, III, Ἀγ. Ἀθανασίου I, Θεσσαλονίκης (Μαιευτηρίου), Θεσσαλονίκης (Συντριβανίου), Λαγκαδᾶ, Τούμπας (Παιονίας), Ἀμφιπόλεως I, II, IV, Τερπνῆς (Νιγρίτας), Σταυρουπόλεως (Ξάνθης), Ἑρετρίας, Βάθειας, Αἰγίνης καὶ Καλυδῶνος. Τὸ νεκρὸ συνήθως τοποθετοῦσαν πάνω στὴν κλίνη, ὅπως στὸν τάφο τοῦ Δίου II (ΠΑΕ 1955, σ. 155), πρβλ. καὶ τὴν διήγηση γιὰ τὴν Φιλίνιον, πού διαδραματίζεται μέσα σ' ἓνα καμαροσκέπαστο τάφο μὲ κλίνες *Jacob*, *F. Gr. H.*, II B, ἀρ. 257, σ. 1.171 (Φλέγων ἀπὸ τῆς Τράλλεις). Σὲ ἄλλες περιπτώσεις ὑπάρχει στὸ ἄνω μέρος τῆς κλίνης ἓνα κοίλωμα γιὰ νά δεχτῇ τὸ τεφροδόχο ἄγγειο, ὅταν ἔχουμε καύση τοῦ νεκροῦ. Βλ. τάφο Ἑρετρίας (AM τ. 26 (1901), σ. 345 κ.έ.) Πρβλ. καὶ Ἀρριανοῦ, Ἀνάβασις VI, 29: «Ὑπὸ μὲσφ δὲ τῆς κλίνης ἡ πύελος ἔκειτο».

5. *Dyggve, Poulsen, Rhomaios*, *Das Heroon von Kalydon*, Kopenhagen 1934, εἰκ. 27, ὅπου γιὰ λόγους συμμετρίας ἡ εἴσοδος μεταφέρεται στὴν μακριὰ πλευρά.

Συνήθως ὅμως σὲ τέτοιες περιπτώσεις οἱ διαστάσεις τοῦ τάφου εἶναι περίπου 3×3 μ. Ἔτσι ἀπομένει χώρος 1 τ.μ. δίπλα στὴ μία κλίνη. Δυστυχῶς δὲν διαθέτουμε ἀρκετὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ ποῦμε μὲ τί γέμιζε αὐτὸς ὁ χώρος. Ὡστόσο, φαίνεται πιθανὸ ὅτι τοποθετοῦσαν ἐκεῖ ἕνα θρόνο, μία κίστη, ἢ κατὰ παρόμοιο, ὅπως στὸν τάφο τῆς Ἑρετρίας ἢ τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου Ι'.

Δὲν ἔχει ἀκόμη ὀλοκληρωθῇ οὔτε ἡ ἀποκάλυψη οὔτε ἡ δημοσίευση τῶν μακεδονικῶν τάφων ὥστε νὰ μπορούμε νὰ ἐκφέρουμε ὀριστικὴ γνώμη γιὰ τόσο θεμελιώδη προβλήματα ὅπως εἶναι ἡ τυπολογία τους. Χωρὶς ἀμφιβολία ὅμως ἡ κατηγορία μὲ διαστάσεις στὴν κάτοψη 3×3 μ. ἀποτελεῖ τὴ μοναδικὴ ὁμοιογενὴ ὁμάδα ποὺ συγχρόνως ξεπερνᾷ σὲ ἀριθμὸ τὸ μισὸ τοῦ συνόλου τῶν μακεδονικῶν τάφων. Σὰν modulus χρησιμοποιοῦνται οἱ δύο κλίνες, τὸ ἀπαραίτητο minimum γιὰ ἕναν οἰκογενειακὸ τάφο, ὅπως συνήθως ἦταν οἱ μακεδονικοὶ². Συγχρόνως πετυχαίνεται ἕνα ἀρμονικὸ ἀρχιτεκτονικὸ σύνολο. Ἀντίθετα τοὺς μικρότερους τάφους ὑπαγορεύει εἴτε ἡ ἀνάγκη τῶν περιορισμένων οἰκονομικῶν μέσων εἴτε ὁ λόγος μιᾶς μεμονωμένης ταφῆς. Οἱ μεγαλύτεροι πάλι ἀποτελοῦν ὁ καθένας ἕνα ξεχωριστὸ παράδειγμα, ἔτσι ὅπως τοὺς ἀπαιτοῦσε κάθε φορὰ ἡ φιλοδοξία τῶν πλουσιῶν καὶ ἰσχυρῶν κατόχων τους.

Ὅχι ἄσχετη μὲ τὴν ὑπαρξὴ τῶν κλινῶν στὸν τάφο Βεργίνα II εἶναι καὶ ἡ μετατόπιση τοῦ θυραίου ἀνοίγματος ἀπὸ τὸν κεντρικὸ ἄξονα. Δύσκολα κανεῖς θὰ μπορούσε νὰ φανταστῇ ὅτι ἕνας τεχνίτης, ποὺ κατέβαλε τόση φροντίδα γιὰ τὶς σύμμετρες διαστάσεις τοῦ κτίσματος, ἔδειξε βιασύνῃ καὶ ἀμέλεια μόνο σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο. Ἄν ὅμως λάβουμε ὑπόψη μας τὸ πλάτος μιᾶς κλίνης τότε βλέπουμε πὼς ἡ μετάθεση αὐτῆ τοῦ θυραίου ἀνοίγματος εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ λόγους μιᾶς ἄλλης συμμετρίας. Μνημεῖα μὲ κτιστὴ κλίνη καὶ ἀσύμμετρα τοποθετημένο τὸ θυραῖο ἄνοιγμα συνηγοροῦν γι' αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν³.

Τελειώνοντας θὰ θίξουμε ἐντελῶς σύντομα ἕνα ἐπίμαχο θέμα: ἀποτελεῖ ἡ ἀπόσταση τῆς κορυφῆς τῆς καμάρας ἀπὸ τὸ δάπεδο ἔνδειξη γιὰ τὴν χρονολόγηση τῶν μακεδονικῶν τάφων;

1. AM τ. 26 (1901), σ. 347 κ.έ. «Μακεδονικά», τ. 9 (1969), σ. 168, πρβλ. καὶ τὸν μακεδονικὸ τάφο Θεσσαλονίκης (Πλ. Συντριβανίου) BCH τ. 82 (1958), σ. 759.

2. Αὐτὸ δηλώνουν οἱ πολλὲς ὄχι σύγχρονες ταφές ἢ ἡ τοποθέτηση ἀργότερα καὶ ἄλλων κλινῶν. Οἱ ἐπιγραφὲς πάνω ἀπὸ τὶς κόγχες ὅπου βρισκόταν τὸ τεφροδόχο ἀγγεῖο στὸν τάφο τοῦ Λύσωνα καὶ Καλλικλῆ («Μακεδονικά», τ. 2 (1941-52), σ. 634) δείχνουν καθαρά τὴν μακροχρόνια χρῆση ἀπὸ μέλη τῆς ἴδιας οἰκογενείας.

3. Τάφος Ἑρετρίας, ὅπου στὴν φαρδύτερη κλίνη ἀντιστοιχεῖ κατὰ 25 ἐκ. περίπου μεγαλύτερο τμήμα τοῦ θυραίου τοίχου, AM τ. 26 (1901), σ. 339, εἰκ. 2. Καὶ στὸν τάφο Ἀμφιπόλεως IV (Σεμιολέτς-Ντερέ) τὸ θυραῖο ἄνοιγμα εἶναι μετατοπισμένο κατὰ 15 ἐκ. περίπου, BCH τ. 22 (1898), σ. 335, εἰκ. 1.

Παρατηρήθηκε ότι ο κύκλος που σχηματίζεται με την άκτινα της καμάρας στους πρώιμους τάφους άγγίζει το έδαφος ή κόβεται άπ' αυτό¹. όσο περνούν τὰ χρόνια απομακρύνεται ή περιφέρεια του κύκλου της καμάρας από το δάπεδο με αποτέλεσμα νά γίνη όλόκληρο το κτίσμα πιό ραδινό². Σε πρώτη ματιά ή άρχή αυτή φαίνεται πολύ πιθανή. Δικαιολογημένα όμως άμφισβητήθηκε, και πρέπει νά έγκαταλειφθῇ σάν χρονολογική ένδειξη, γιατί δέν έπιβεβαιώνεται από τὰ πράγματα: Παραθέτουμε έναν πρόχειρο συγκριτικό πίνακα μερικῶν τάφων για τούς όποιους έχει διατυπωθῇ μιá χρονολόγηση με βάση τή ζωγραφική τους διακόσμηση, τὰ κτερίσματα, ή άλλα στοιχεία.

I. Τάφοι γύρω στο 300 π.Χ.

Ή απόσταση της περιφέρειας του κύκλου

της καμάρας από το δάπεδο

Πλάτος θαλάμου

Βεργίνας I	-12 εκ.	4,56 μ.
Παλατισίων	-10 εκ.	3,85 μ.
Λαγκαδά	1,13 μ.	4 μ.
Μεγάλος Λευκαδίων	46 εκ.	4,80 μ.
Έρετρίας	9 εκ.	2,97 μ.
Τούμπας	92 εκ.	±3 μ.

II. Τάφοι 3ου αι. π.Χ.

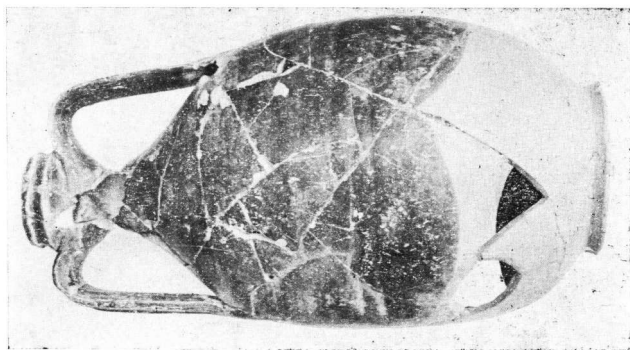
Δίου I	70 εκ.	4 μ.
Λευκαδίων II (Kinch)	57 εκ.	3,55 μ.
Πύδνας	1,06 μ.	3,03 μ.
Άμφιπόλεως II	0,06 μ.	3,06 μ.

III. Τάφοι 2ου αι. π.Χ.

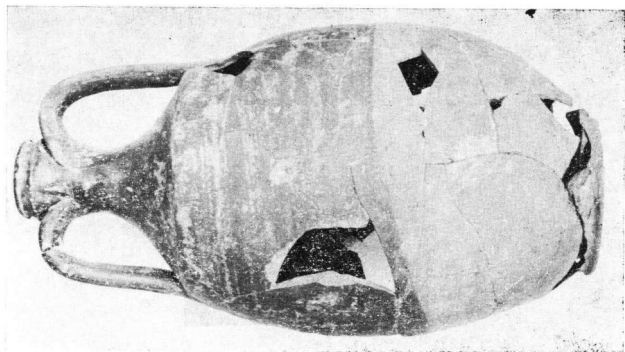
Λευκαδίων Λύσωνος	58 εκ.	3,02 μ.
Σταυρουπόλεως	52 εκ.	3,13 μ.
Δίου II (Καρίτσας)	69 εκ.	2,05 μ.
Δίου III (Μαλαθριάς)	27 εκ.	2,35 μ.
Βεργίνας II	50 εκ.	3,03 μ.
Καλυδώνος	76 εκ.	1,90 μ.

1. Dyggve κλπ., Das Heroon von Kalydon, σ. 97, εικ. III. Κ. Α. Ρωμαίου, 'Ο μακεδονικός τάφος Βεργίνας, σ. 18. Χ. Μακαρόνας, ΠΑΕ 1955, σ. 158 κ.έ., εικ. 5.

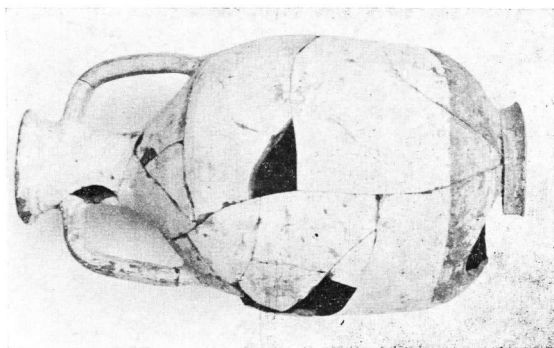
2. Με δικαιολογημένο σκεπτικισμό αντιμετώπιζεται τó έρώτημα στην δημοσίευση του τάφου των Λευκαδίων από τόν Φ. Πέτσα, σ. 46.

α. Ἀμφορεύς ἀθ. 1

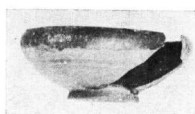
β. Ἀμφορεύς ἀθ. 2

γ. Ἀμφορεύς ἀθ. 3

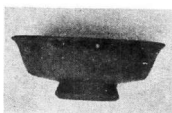
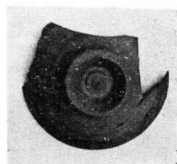
α. Σκυφίδιο ἀρ. 1

β. Σκυφίδιο ἀρ. 2

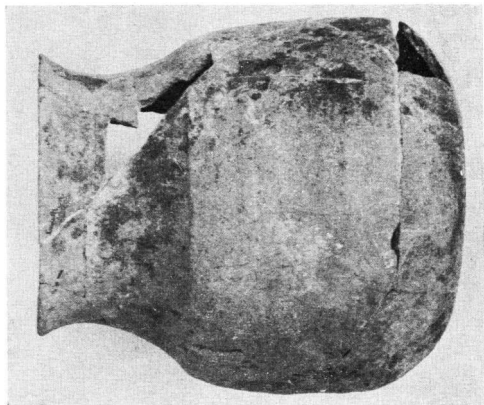

γ. Σκυφίδιο ἀρ. 3

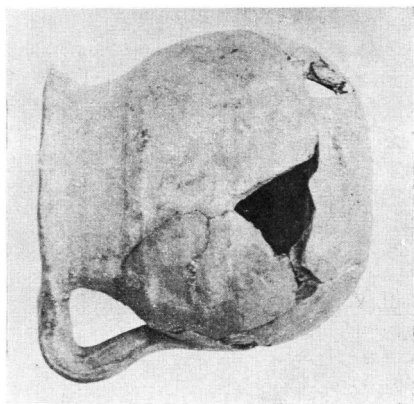

δ. Σκυφίδιο ἀρ. 5

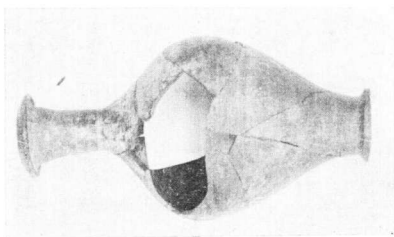
γ. Χύτρα ἀθ. 2

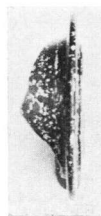
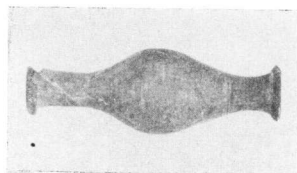
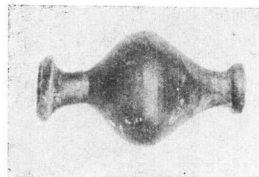
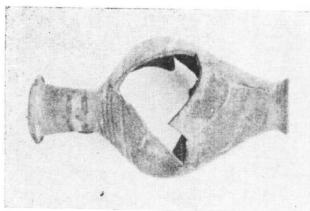
β. Χύτρα ἀθ. 1

α. Σκευίδιο ἀθ. 6

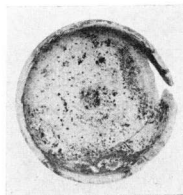
α-ε. Βαλσαμύα

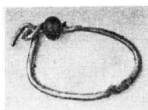
στ. Βάση μελαμβροφός
πυξίδος

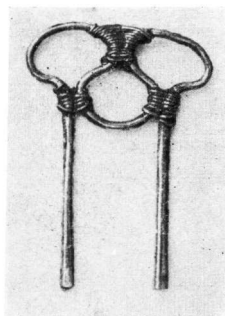
ζ-η. Βάση και τρύμα
τοῦ καλύμματος μαρ-
μάρινης πυξίδος

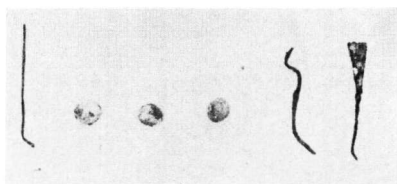
θ-ια. Κάλυμμα πυξίδος

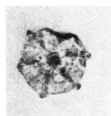
α. Ἐνώτιο χρυσὸ ἀθ. 1 β. Ἐνώτιο χρυσὸ ἀθ. 2

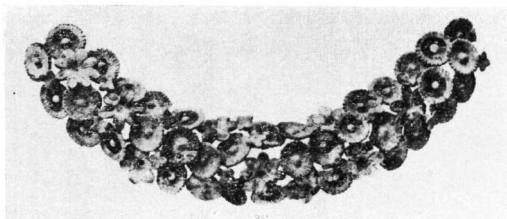
γ. Περόνη

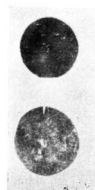
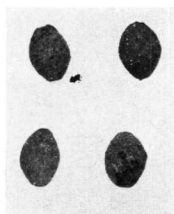
δ. Φύλλα καὶ καρποὶ ἀπὸ ἐπιχρυσωμένο
στεφάνι μυρτιάς

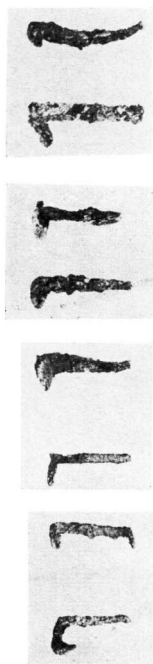
ε. Ρόδακες
ἀνθοπλοχμοῦ

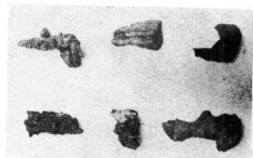
στ. Ἀνθοπλοχμὸς ἀπὸ τὴν Νεκρόπολη Sciathi

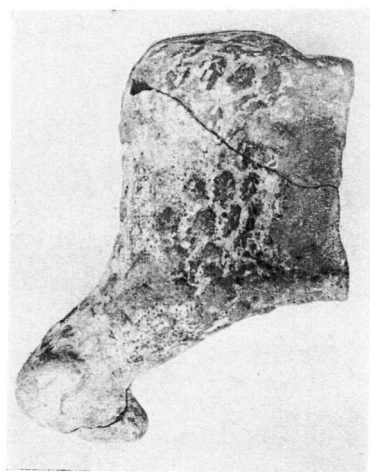
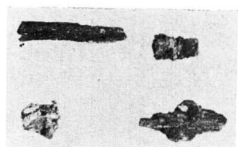
ζ-θ. Πύλινοι ψῆφοι

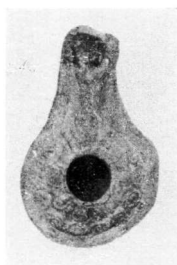
α-δ. Σιδερένια καρφιά διαφόρων σχημάτων

ε-στ. Σιδερένια καρφιά
μὲ κομμάτια ξύλου

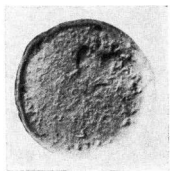
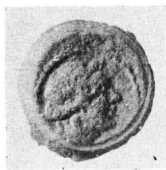

ζ. Πήλινο κομμάτι

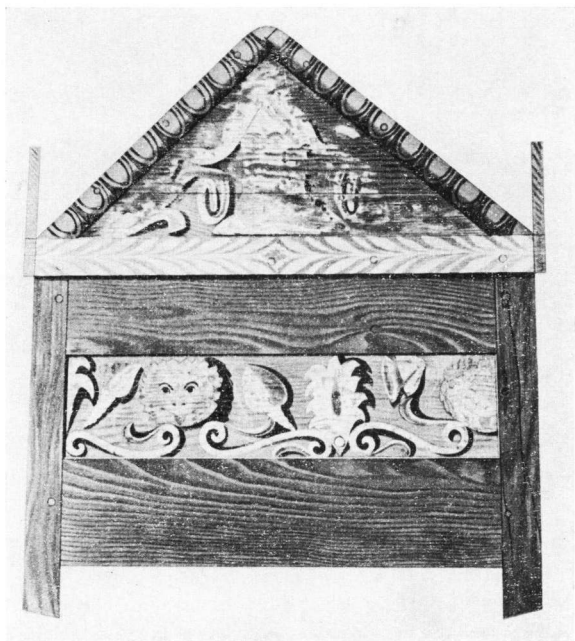

η. Πήλινο λοχνάκι

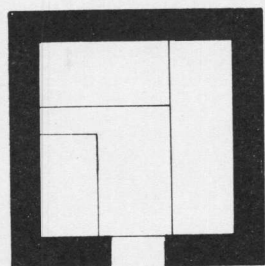

α.δ. Χάλκινα νομίσματα (φωτογραφίες τῶν ἐκμαγείων)

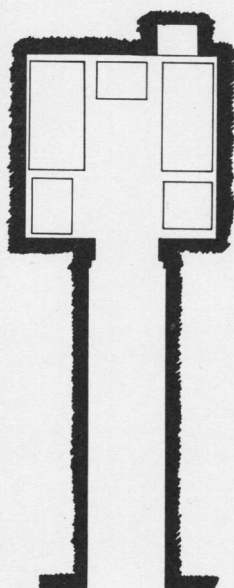

Ξύλινη σαρκοφάγος ἀπὸ τοῦ *Abusir*
(Watzinger, *Holz-sarkophagen*, πίν. III).

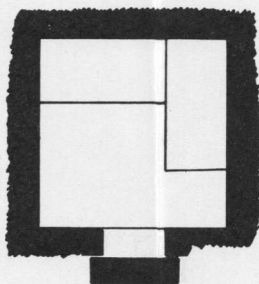
ΑΙΓΙΝΑ

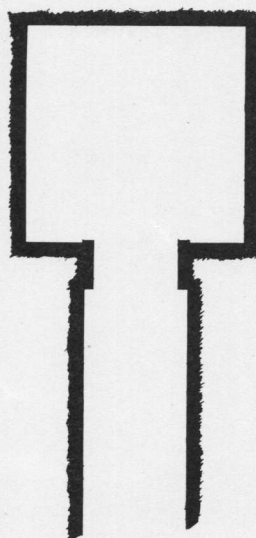
ΕΡΕΤΡΙΑ

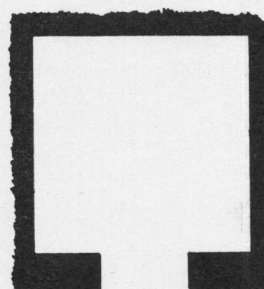
ΒΑΘΕΙΑ

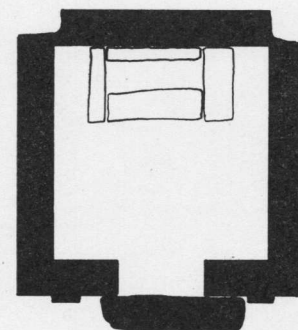
ΚΑΣΣΩΠΗ

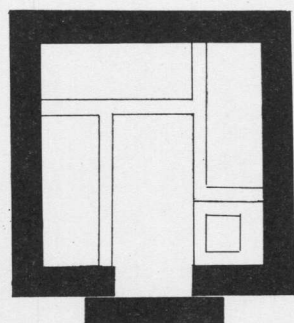
ΛΕΥΚΑΔΙΑ (Χαρούλη)

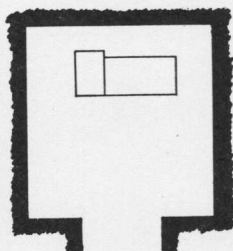
ΛΕΥΚΑΔΙΑ (Θεοδωρίδη)

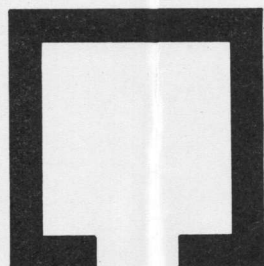
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΠΛΑΤΕΙΑ ΣΥΝΤΡΙΒΑΝΙΟΥ

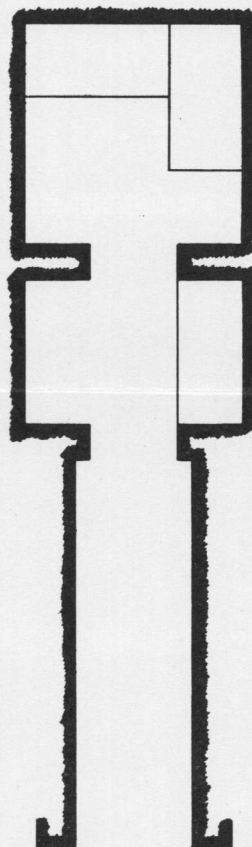
ΤΟΥΜΠΑ ΠΑΙΟΝΙΑΣ

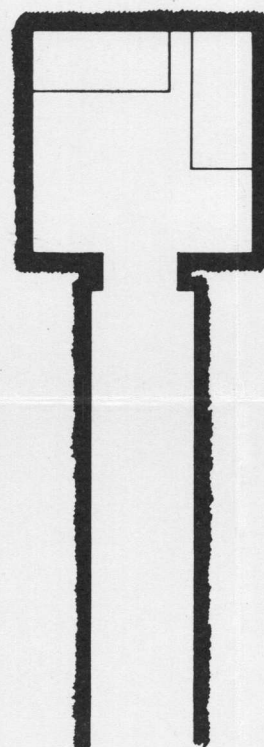
ΛΑΚΚΩΜΑ ΙΙ

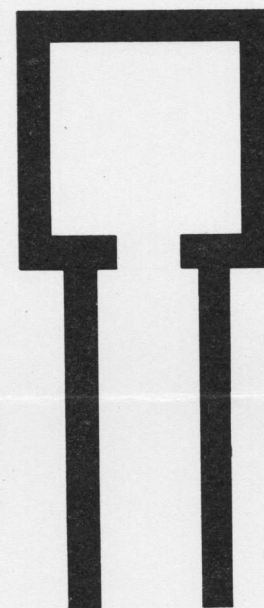
ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ Ι

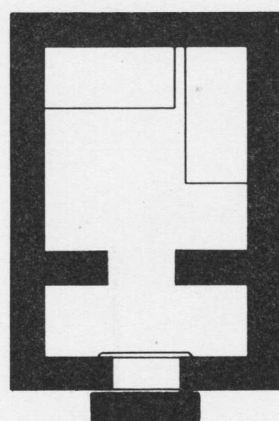
ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ ΙΙ

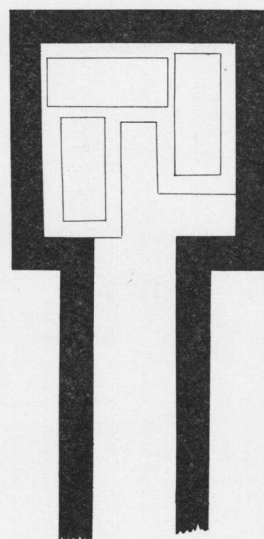
ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ ΙΙΙ

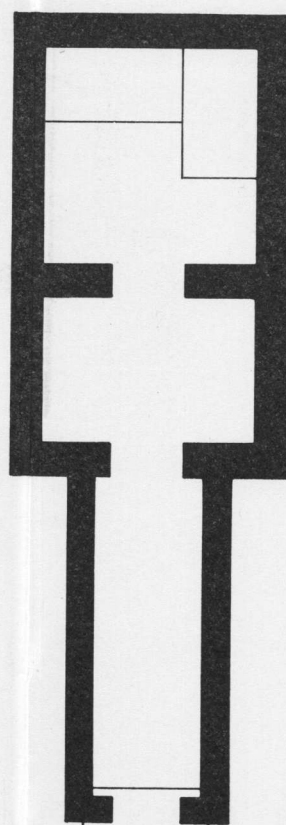
ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ IV

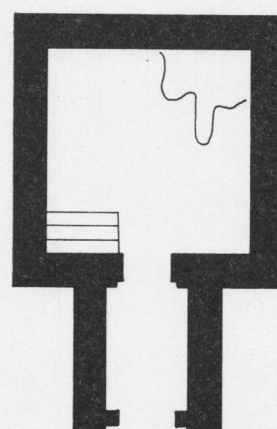
ΤΕΡΠΗΗ ΝΙΓΡΙΤΗΣ

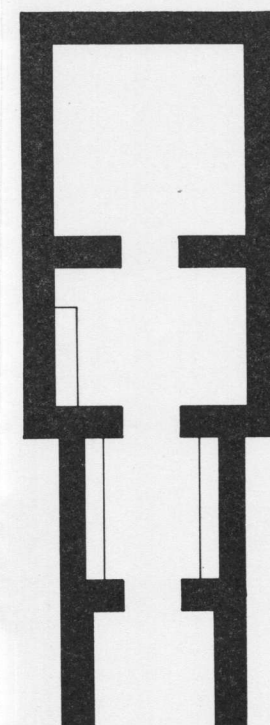
ΣΤΑΥΡΟΥΠΟΛΙΣ ΞΑΝΘΗΣ

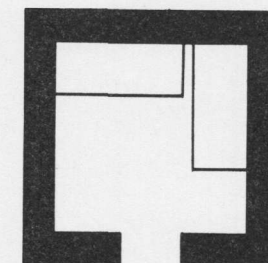
ΚΙΡΚΛΑΡΕΛΙ (ΣΑΡΑΝΤΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ) Α

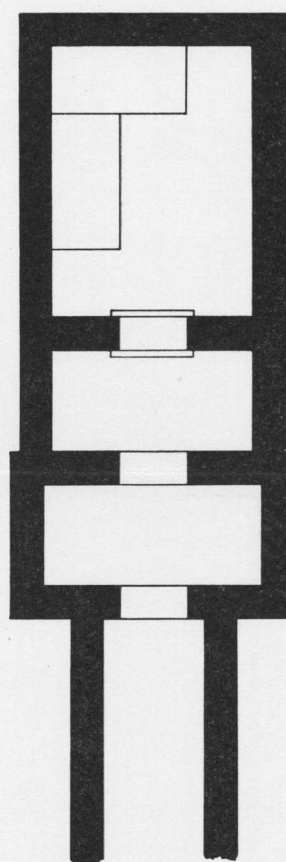
ΚΙΡΚΛΑΡΕΛΙ (ΣΑΡΑΝΤΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ) C

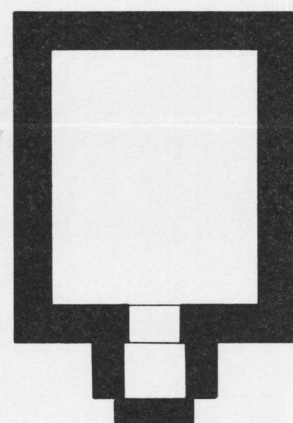
ΜΑΓΝΗΣΙΑ

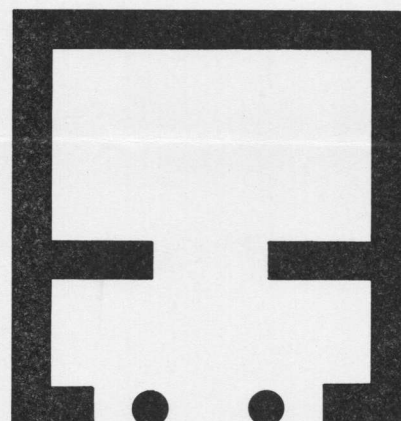
ΠΥΔΑΝΑ

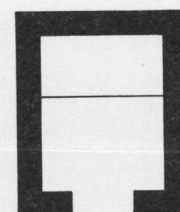
ΛΕΥΚΑΔΙΑ (Λύσωνος & Καλλικλέους)

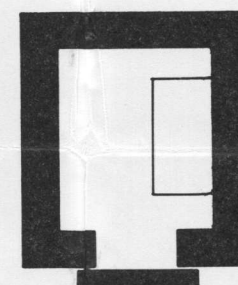
ΛΑΪΪΝΑ

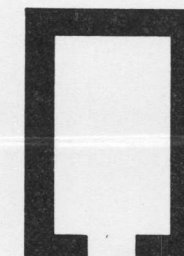
ΔΙΟΝ II (ΚΑΡΙΤΣΑ)

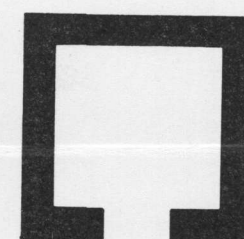
ΔΙΟΝ III (ΜΑΛΑΘΡΙΑ)

ΛΑΡΙΣΑ

ΛΑΚΚΩΜΑ I

Μικροί Μακεδονικοί τάφοι (22-25)

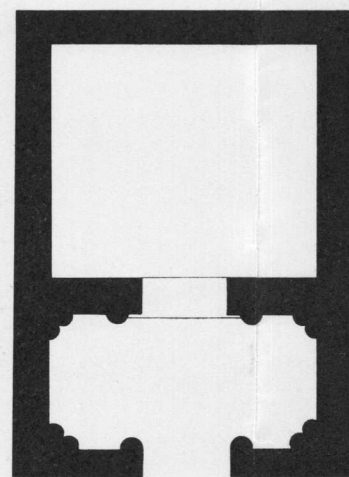
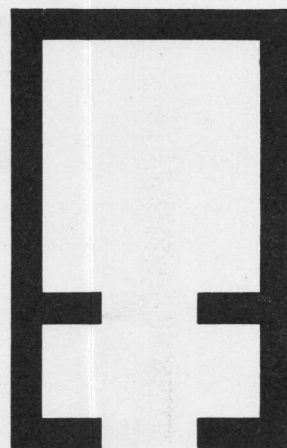
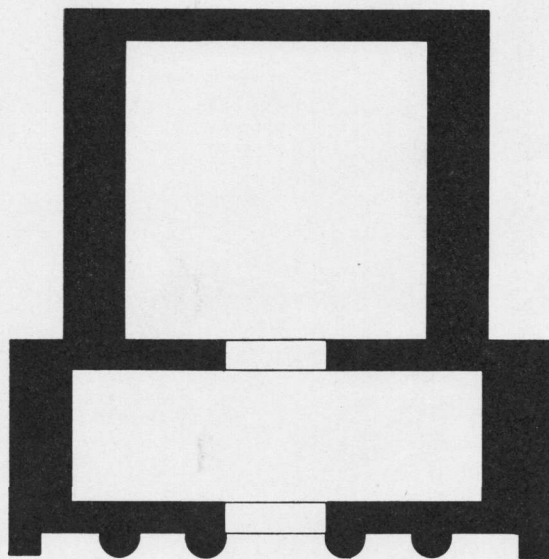
Μακεδονικοί τάφοι με μία τουλάχιστον διάσταση 3μ. (19-21)

ΠΑΡΕΝΘΕΤΟΣ ΠΙΝΑΞ Γ'

ΛΕΥΚΑΔΙΑ (ΜΕΓΑΛΟΣ ΤΑΦΟΣ)

ΛΕΥΚΑΔΙΑ (ΚΙΝΗ)

ΔΙΟΝ 1

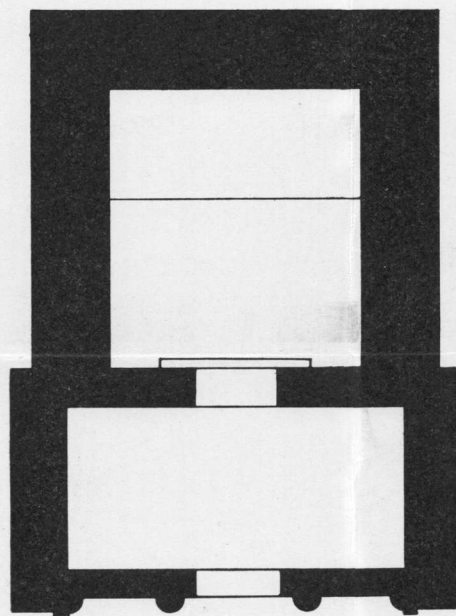
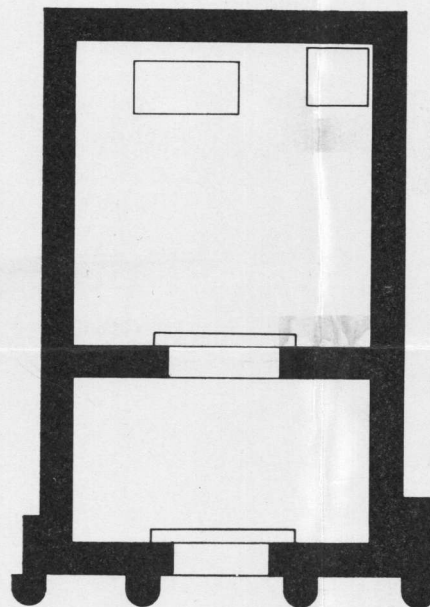
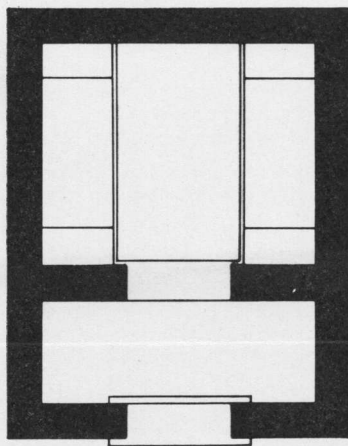

0.00 0.50 1.00 2.00 M

ΠΑΛΑΤΙΤΣΙΑ

ΒΕΡΓΙΝΑΙ

ΛΑΓΚΑΔΑΣ

Μεγάλοι Μακεδονικοί τάφοι (1-6)

Πέρα ἀπὸ τὴν χρονολογικὴ καὶ τυπολογικὴ κατάταξη τῶν μακεδονικῶν τάφων μένει ἀνοιχτὸ γιὰ τὴν ἔρευνα τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τους. Ἡ Μ. Ἀσία ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀνατολὴ γενικώτερα μὲ τοὺς μεγάλους θαλαμοειδεῖς τάφους φαίνεται νὰ ἔπαιζαν σπουδαῖο ρόλο στὴ δημιουργία τοῦ τύπου αὐτοῦ τοῦ ταφικοῦ κτίσματος¹. Μιὰ καλὰ θεμελιωμένη ὁμῶς ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα αὐτὸ προϋποθέτει τὴν ὀριστικὴ δημοσίευση ὅλων τῶν γνωστῶν μακεδονικῶν τάφων, τῶν μνημείων ποὺ ἀποτελοῦν τὸ πιὸ ἀκέραιο γιὰ μᾶς δεῖγμα ἀπὸ τὴν προκοπὴ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς στὴν Μακεδονία τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων.

MAKEΔON. TAΦOI ME ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΠΛΕΥΡΩΝ NEKPIKOY ΘAΛAMOY 3×3μ. *

1. Αἰγίνας. G. Welter, Aegina, 1938, σ. 57.

2. Ἐρετρίας. AE 1899, σ. 221 (Κουρουνιώτης). AM 26, 1901, σ. 333 κ.έ. (Vollmoeller). Τοῦ ἴδιου Griechische Kammergräber mit Totenbetten, Bonn 1901, σ. 38 κ.έ.

Μονοθάλαμος μὲ δρόμο. Διαστάσεις θαλάμου: Μ. 2,85 μ., Πλ. 2,97 μ., Υ. 3,06 μ. 2 κλίνες, 2 θρόνοι, 1 κίστη. Δεύτερο μισὸ τοῦ 4ου αἰ.

3. Βάθειας (Εὐβοίας). AE 1899, σ. 230 (Κουρουνιώτης). AM 26, 1901, σ. 366 κ.έ. (Vollmoeller). Τοῦ ἴδιου Griechische Kammergräber mit Totenbetten, σ. 41 κ.έ. Διαστάσεις θαλάμου: τετράγωνος μὲ πλευρὰ 2,80 μ. Υ. 3,20 μ. 2 κλίνες. Ὅχι πολὺ πρὶν τὸ 300 π.Χ.

4. Κασσώπης. ΠΑΕ 1952, σ. 326 (Σ. Δάκαρης). Ἀρχαῖες Ἑλληνικὲς πόλεις 4, Cassopaia and the Elean Colonies. Par. 483 εἰκ. 56 (S. Dacaris) Μονοθάλαμος μὲ δρόμο. Διαστάσεις θαλάμου 3,02 μ.×2,97 μ.×3,30 μ.

1. Τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τῶν μακεδονικῶν τάφων θίγουν ὁ A. M. Mansel Die Huppelgräber von Kirklareli in Thrakien, Ankara 1943, σ. 51, K. A. Ρωμαῖος, Ὁ μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας, σ. 50 κ.έ. καὶ τελευταῖα οἱ Kurtz-Boardman, Greek Burial Customs, σ. 277 κ.έ. Γιὰ ὑπογίους θαλαμῶτους τάφους μὲ καμὰρα ἀπὸ τὴν περιοχὴ Βιθυνίας-Παφλαγονίας καὶ τὴν σχέση τους μὲ μακεδονικοὺς τάφους βλ. W. Hoerfner, Kammergrab im bithynisch-phlagonischen Grenzgebiet στὰ AM τ. 86 (1971), σ. 125 κ.έ.

* Ὁ κατάλογος αὐτὸς μαζὶ μὲ τὶς κατόψεις ποὺ τὸν συνοδεύουν σκοποῦ ἔχει νὰ ὑπομνηματίσῃ ἐποπτικὰ τὸ κείμενο ἀπαλλάσσοντάς το ἀπὸ ἐπαναλαμβανόμενες παραπομπές, νὰ δώσῃ μιὰ πλήρη κατὰ τὸ δυνατό εἰκόνα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν γνωστῶν μακεδονικῶν τάφων διπλασιάζοντας τὸν κατάλογο τῶν μνημείων ἀπὸ τὸν Α. Κ. Ὁ ρλάνδο (Τὰ ὑλικά δομῆς τ. 2, Ἀθῆναι 1959/60, σ. 359 κ.έ.) καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ συγκριτικὲς παρατηρήσεις στὶς κατόψεις (μερικὲς ἀπὸ τῆς ὁποῖας ἀποδόθηκαν σχηματοποιημένες) διατηρώντας καὶ κατὰ τὴν σχεδίαση καὶ κατὰ τὴν σμίκρυνση ἐνιαῖα κλίμακα.

5. Ναυπακτίας («Χωνοκκλησιὰ» Γραμμένης Ὁξυᾶς). ΑΔ 24, 1969, Χρονικά, σ. 242 (Π. Βοκοτόπουλος) Μονοθάλαμος, τετράγωνος μὲ πλευρὰ 3,06 μ. Υ. 2,60 μ.

6. Λευκαδίων (Χαρούλη). BCH 83, 1959, σ. 701, Archeological Reports 1958, σ. 13, (Ph. Petsas). Τοῦ ἴδιου Macedonian Tombs, Atti VI. Congr. Inter. d. Achaeol. Class. I Roma 1961, σ. 401, Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων, σ. 2, ὑποσ. 6.

7. Λευκαδίων (Θεοδωρίδη). BCH 83, 1959, σ. 701 κ.έ. Archeological Reports 1958, σ. 13 (Ph. Petsas). Τοῦ ἴδιου Atti VII Congr. σ. 401. Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων, σ. 2, ὑποσ. 6. Περιέχει μία κλινοειδῆ κτιστὴ σαρκοφάγο.

8. Βεργίνας II. Βλ. παραπάνω.

9. Ἀγ. Ἀθανασίου I. ΑΔ 22, 1967, Χρονικά, σ. 399, «Μακεδονικά», 9, 1969, σ. 167 κ.έ. (Φ. Μ. Πέτσα). BCH 94, 1970, σ. 1067 εἰκ. 395, (J-P. Michaud). Διθάλαμος τάφος μὲ δωρική ναόσχημη πρόσοψη. 2 κλίνες κτιστὲς σὲ διάταξη σχήματος Γ καὶ μία κτιστὴ κίστη.

10. Ἀγ. Ἀθανασίου II. Θὰ δημοσιευτὴ προσεχῶς στὰ AAA ἀπὸ τὸν Διευθ. τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης κ. Α. Βαβρίτσα. Μονοθάλαμος τάφος μὲ ἰωνικὴ πρόσοψη.

11. Θεσσαλονίκης (Πλατείας Συντριβανίου). BCH 82, 1958, σ. 759 (G. Daux). Μονοθάλαμος. Διαστ. θαλ.: τετράγωνο μὲ πλευρὰ 3,20 μ. 3 κτιστὲς νεκρικὲς κλίνες. Περιεῖχε ἓνα μεγάλο ἀμφορέα καὶ 30 μικρὰ ἀγγεῖα.

12. Τούμπας Παιονίας. Φ. Μ. Πέτσα, Ὁ μακεδονικὸς τάφος παρὰ τὸ χωρίον Τούμπα Παιονίας, Χαριστήριον εἰς Ἀναστάσιον Ὁρλάνδον, τόμ. Γ', Ἀθῆναι 1966, σ. 233 κ.έ. Μονοθάλαμος μὲ μία κτιστὴ κλίνη. 4ος αἰ. π.Χ.

13. Λακκώματος II (Χαλκιδικῆς). ΑΔ 16, 1960, Χρονικά, σ. 216 κ.έ. (Μ. Ἀνδρόνικος). Μονοθάλαμος τάφος. Μ. 3,03 μ. Πλ. 3,05 μ. Τέλος 3ου ἢ ἀρχὲς 2ου αἰ. π.Χ.

14. Ἀμφιπόλεως I (στοὺς πρόποδες τοῦ Παγγαίου). ΠΑΕ 1960, σ. 69 κ.έ., Τὸ Ἔργον 1960, σ. 71, ΑΔ 16, 1960, Χρονικά, σ. 217 κ.έ. (Δ. Λαζαρίδης). Διθάλαμος μὲ δρόμο. Διαστ. θαλ.: τετράγωνος μὲ πλευρὰ 3,03 μ. Προθάλαμος: Μ. 2 μ. Πλ. 3,03 μ. 2 κλίνες κτιστὲς σὲ διάταξη σχήματος Γ. 1 κλίνη στὸν προθάλαμο.

15. Ἀμφιπόλεως II (Μάντρεις). ΠΑΕ 1961, σ. 63 κ.έ. Τὸ Ἔργον 1961, σ. 66 κ.έ. ΑΔ 17, 1961-62, Χρονικά, σ. 233 (Δ. Λαζαρίδης). ΑΔ 24, 1969, Χρονικά, σ. 353 (Κουκούλη). Μονοθάλαμος με δρόμο. Διαστ. θαλ.: 3,06×3,08 μ. 2 κλίνες κτιστὲς σὲ διάταξη σχήματος Γ. Δεύτερο μισὸ 3ου αἰ. π.Χ.

16. Ἀμφιπόλεως III. ΠΑΕ 1960, σ. 67 κ.έ. Τὸ Ἔργον 1960, σ. 68 κ.έ. (Δ. Λαζαρίδης). Μονοθάλαμος με δρόμο. Διαστ. θαλ.: 2,90×3,08 μ. «Οἱ νεκροὶ κατέκειντο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους».

17. Ἀμφιπόλεως IV (Σεμόλτες - Ντερές). BCH 22, 1898, σ. 335 κ.έ. (Perdridzet). Διθάλαμος. Διαστ. θαλ.: τετράγωνο με πλευρὰ 3,03 μ. Προθάλαμος: Μ. 2,05 μ. Πλ. 3,05 μ. 2 κλίνες σὲ διάταξη σχήματος Γ. Σύγχρονος με τὸν τάφο τῆς Πύδνας, 3ος αἰ. π.Χ.

18. Ἀμφιπόλεως V (Καστάς). Τὸ Ἔργον 1960, σ. 64 κ.έ. (Δ. Λαζαρίδης). Πλ. 3,07 μ.

19. Τερπνῆς Νιγρίτης. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 365 (Ε. Γιούρη). Μονοθάλαμος με δρόμο. Τετράγωνος θάλαμος. 3 θῆκες σὲ σχῆμα Π.

20. Σταυροπόλεως Ξάνθης. ΠΑΕ 1953, σ. 137 κ.έ. (Χ. Μακαρόνας), Διθάλαμος με δρόμο. Διαστ. θαλ.: Μ. 3,155 μ. Πλ. 3,13 μ. 2 κτιστὲς ἀμφικέφαλες κλίνες σὲ διάταξη σχήματος Γ. Πρῶτο μισὸ τοῦ 2ου αἰ. π.Χ.

21. Kirkklareli A (Σαράντα Ἐκκλησιές). Arif Müfid Mansel, Die Kuppelgräber von Kirkklareli in Thrakien, Ankara 1943, σ. 51 κ.έ. Διθάλαμος. Διαστάσεις θαλάμου: τετράγωνο με πλευρὰ μήκους 3 μ. Προθάλαμος: Μ. 1,80 μ. Πλ. 1,13 μ. Υ. 2,66 μ. Μία λίθινη κλίνη.

22. Kirkklareli C. A.M. Mansel, ἔ.α., σ. 52. Διθάλαμος με δρόμο ποὺ χωρίζεται σὲ δύο μέρη. Διαστ. θαλ.: Μ. 3,05 μ. Πλ. 3,12 μ. Προθάλαμος: Μ. 2,13 μ. Πλ. 3,12 μ. Βρέθηκαν ὑπολείμματα λιθίνης νεκρικῆς κλίνης.

23. Μαγνησία. Magnesia am Mäander, Berlin 1904, σ. 27. Μονοθάλαμος με δρόμο. Διαστ. θαλ.: τετράγωνο με πλευρὰ 2,18 μ. Υ. 3,10 μ. 2 μαρμάρινοι σαρκοφάγοι.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΙ ΤΑΦΟΙ ΜΕ ΜΙΑ ΤΟΥΛΑΧΙΣΤΟ ΔΙΑΣΤΑΣΗ 3 Μ.

1. Πύδνας (Κορινοῦ). L. Heuzey-H. Daumet, Mission archéologique de Macédoine, Paris 1876, σ. 243 κ.έ. L. Heuzey, Le mont Olympe et l'Acarnanie, σ. 172 κ.έ. Με θάλαμο, προθάλαμο, ἐνδιάμεσο χώρο καὶ δρόμο. Διαστ. θαλ.: Μ. 4,03 μ. Πλ. 3,03 μ. Υ. 4,09. Προθάλαμος: Μ. 1,48 μ. Πλ. 2,88 μ. Ἐνδιάμ. χώρος: Μ. 1,49 μ. Πλ. 3,03. μ.

2. Λευκαδίων (Λύσωνος καὶ Καλλικλέους). «Μακεδονικά», 2, 1941-52, σ. 634 κ.έ. (Χ. Μακαρόνας). Διθάλαμος. Διαστ. θαλ.: Μ. 4 μ. Πλ. 3 μ. Στὶς τρεῖς ἑσῶτ. πλευρὲς τοῦ θαλάμου ὑπάρχουν δύο ἐπάλληλες σειρὲς τετραγώνων θηκῶν (0,36×0,36μ.). Χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Περσέα.

3. Πέλλα. Delacoulonche, Missions scientifiques et litteraires, 1858, σ. 76. Heuzey-Daumet, Mission, σ. 251. A. Struck, Makedonische Fahrten II Serajevo 1908, σ. 89. Πρόχειρα βρίσκει κανεῖς τὰ σχετικὰ χωρία τοῦ Delacoulonche καὶ Struck στὴν δημοσίευση τῆς Πέλλας (Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου, Πέλλα Ι, Ἀθῆναι 1971, σ. 170 κ.έ. καὶ 192). Μονοθάλαμος τάφος. Διαστ. θαλ.: Μ. 3,54 μ. Πλ. 3,01 μ. Ὁ Heuzey ἀναγνώρισε κομμάτια κλινῶν.

4. Θεσσαλονίκη (Μαυετηρίου). BSA 23, 1918/19, σ. 6 (Ch. Picard). AA 1942, σ. 160 (O. Walter). BCH 64-65, 1940-41, σ. 250 (P. Amandry). JHS 64, 1944, σ. 92 (T. J. Dunbabin). «Μακεδονικά» 2, 1941-52, σ. 599 κ.έ. (Χ. Μακαρόνας) Μονοθάλαμος μὲ δωρική πρόσοψη. Διαστ. θάλλ.: Μ. 2,25 μ. Πλ. 3,24 μ. Μία κτιστὴ κλίνη μισοκατεστραμμένη.

5. Λαϊνῶν. BSA 23, 1918-19, σ. 15. «Μακεδονικά» 2, 1941-52, σ. 620 (Χ. Μακαρόνας). Διθάλαμος. Διαστ. θαλ.: Μ. 3,10 μ. Πλ. 5,10 μ. Προθάλαμος: Μ. 1,45 μ. Πλ. 5,10 μ. 4ος αἰ. ἢ πρόμοιοι ἐλληνιστικοὶ χρόνοι.

6. Μεσημερίου. «Μακεδονικά» 2, 1941-52, σ. 622 (Χ. Μακαρόνας). Μονοθάλαμος. 2ο μισὸ τοῦ 2ου αἰ. π.Χ.

7. Εὐκαρπίας (Καρτάλ-Τεπέ). ΑΔ 24, 1969, Χρονικά, σ. 353 (Χ. Κουκούλη). Μονοθάλαμος. Διαστ. θαλ.: Μ. 2,90 μ. Πλ. 2,20 μ. Υ. 2,90 μ.

ΜΙΚΡΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΙ ΤΑΦΟΙ

1. Δίου ΙΙ (Καρίτσα). ΠΑΕ 1955, σ. 151 κ.έ. (Χ. Μακαρόνας). Μονοθάλαμος. Διαστ. θαλ.: Μ. 2,55 μ. Πλ. 2,05 μ. Υ. 2,27 μ. Μία κλίνη. Τέλος 3ου ἢ ἀρχὲς 2ου αἰ. π.Χ.

2. Δίου ΙΙΙ (Μαλαθριάς). Τὸ Ἔργον 1955, σ. 49 κ.έ. Πρακτικά 1956, σ. 131 κ.έ. BCH 81, 1957, σ. 598 (Χ. Μακαρόνας). Μονοθάλαμος. Διαστ. θαλ.: Μ. 2,70 μ. Πλ. 2,35 μ. Υ. 2,62 μ. Μία κλίνη. Ἀργότερα προστέθηκε μία δευτέρη. Τέλος 3ου ἢ ἀρχὲς 2ου αἰ. π.Χ.

3. Λακκόματος Ι. ΑΔ 16, 1960, Χρονικά, σ. 214 κ.έ. (Μ. Ἀνδρόνικος). Μονοθάλαμος. Διαστ. θαλ.: Μ. 2,46 μ. Πλ. 2,35 μ. Υ. 3,40 μ.

4. Λαρίσης. ΑΕ 1909, σ. 27 κ.έ. (Ἀρβανιτόπουλος). Μονοθάλαμος. Διαστ. θαλ.: Μ. 2,90 μ. Πλ. 1,70 μ. Ἀρχὲς 3ου αἰ. π.Χ.

ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΙ ΤΑΦΟΙ

1. Λευκαδίων. Φ. Μ. Πέτσα, Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων, Ἀθῆναι 1966. Διθάλαμος με διώροφη πρόσοψη. Διαστάσεις θαλάμου: Πλ. 4,30 μ. Μ. 4,72 μ. Υ. 5,26 μ. Προθάλαμος: Πλ. 6,50 μ. Μ. 2,12 μ. Υ. 7,70 μ.

2. Λευκαδίων (Kinch). Κ. F. Kinch, Le tombeau de Niaousta σὺν Mémoires de l'Académie Royale des sciences, 7me série, Séct. des lettres IV, 3 Copenhague 1920, σ. 283 κ.έ. Ὁ μακεδονικὸς τάφος τῆς Νιάουστας ΑΕ 1971, σ. 147 κ.έ. (Αἰκ. Ρωμιοπούλου-Ι. Τουράτσογλου). Διθάλαμος. Διαστ. θαλ.: Πλ. 3,56 μ. Μ. 4,08 μ. Υ. 4,14 μ. Προθάλαμος: Πλ. 3,56 μ. Μ. 1,50 μ.

3. Λευκαδίων (Νέος μέγας τάφος). Διθάλαμος. Πλούσια γραπτὴ διακόσμηση. Ἀδημοσίετος.

4. Δίου Ι. ΠΑΕ 1930, σ. 36 κ.έ. (Σωτηριάδης). Τοῦ ἴδιου στὴν Ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. ΑΑ 1931, σ. 271, Antiquity 1970, 143 κ.έ. Διθάλαμος με δωρική πρόσοψη. Διαστ. θαλ.: Πλ. 4,04 μ. Μ. 3,53 μ. Υ. 4,70 μ. Προθάλαμος: Πλ. 4,02 μ. Μ. 2,02 μ.

5. Παλατίσιων. L. Heuzey-H. Daumet, Mission archéologique de Macédoine, σ. 227 κ.έ. Διθάλαμος. Διαστ. θαλ.: Πλ. 3,86 μ. Μ. 3,80 μ. Υ. 3,70 μ. Προθάλαμος: Πλ. 3,35 μ. Μ. 1,45 μ.

6. Βεργίνας Ι. Κ. Α. Ρωμαίου, Ὁ μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας, Ἀθῆναι 1951. Διθάλαμος με ἰωνική πρόσοψη. Διαστ. θαλ.: Τετράγωνος με πλευρὰ 4,56 μ. Προθάλαμος: Πλ. 4,56 μ. Μ. 2,50 μ. Υ. 2,22 μ. Μία κλίνη καὶ ἕνας θρόνος.

7. Φράγματος Ἀλικάμονος. Ἀδημοσίετος. Διθάλαμος. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά 436 πίν. 501 (Φ. Μ. Πέτσας) ΑΔ 24, 1969, Χρονικά, 327 (Ι. Τουράτσογλου)

8. Λαγκαδᾶ. JdI 26, 1911, σ. 193 κ.έ. (Th. Macridy). Διθάλαμος. Διαστ. θαλ.: Πλ. 4 μ. Μ. 4,41 μ. Υ. 5,29 μ. Προθάλαμος: Πλ. 5,42 μ. Μ. 2,60 μ. Υ. 6,35 μ. Κτιστὴ θήκη.

9. Ἀγγίστης. ΑΔ 23, 1968, Χρονικά, σ. 369 κ.έ. ΑΑΑ 1968, σ. 249 κ.έ. (Χ. Κουκούλη). Διθάλαμος. Διαστ. θαλ.: Πλ. 3,50 μ. Μ. 4,92 μ. Υ. 4 μ.

10. Φιλίππων. ΑΔ 19, 1964, Χρονικά, σ. 372 κ.έ. (Δ. Λαζαρίδης). Μονοθάλαμος. Διαστ. θαλ.: Πλ. 4 μ. Μ. 5,50 μ. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΙ ΤΑΦΟΙ ΑΓΝΩΣΤΩΝ ΔΙΑΣΤΑΣΕΩΝ

1. Σ τὸ 80 χιλιομέτρο τῆς ὁδοῦ Θεσσαλονίκης-Μοναστηρίου. BSA 23, 1918-19, σ. 40 (γ) (S. Casson). Δωρική πρόσοψη.

2. Τριλόφου Χαλκιδικῆς. AE 1937, τ. III, σ. 868 (N. X. Κοτζιάς).

3. Παρὰ τὴν Ἑλαία (Μ. Ἀσία). AA 1966, σ. 477 κ.έ. (S. Kasper). Διθάλαμος μὲ δρόμο. Τρεῖς σαρκοφάγοι σὲ σχῆμα Π. Πιθανότατα ἡ μία τουλάχιστο πλευρά του ἦταν 3μ.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΝΤΕΡΜΑΛΗΣ

RÉSUMÉ

Dimitrios Pandermalis, Le nouveau tombeau macédonien de Vergina.

Il s'agit d'un tombeau macédonien à Vergina, qui a été trouvé en 1969. La chambre funéraire a les dimensions de $3 \times 3 \times 3,5$ m. L'intérieure du tombeau représente une imitation en couleur d'une construction en marbre. Quoique le tombeau fut pillar, nous avons trouvé beaucoup des objets: 4 amphores, 1 oinochoe, 6 petites scyphoi, 6 marmites, 6 unguentaria, 3 pyxides, 2 boucles d'oreille en or, 1 épingle illyrique en or, 1 bague en bronze, des restes d'une couronne de myrte en bronze, des restes d'une guirlande en terre cuite, quelques perles en terre cuite, 1 spatule d'argent, 1 épingle en bronze, un grand nombre des clous en fer, de fragments d'une pointe de lance en fer, 1 poignée en fer, 1 strigile en fer, 1 belier en terre cuite, 3 lampes, 1 base de calcaire pour une stèle et 4 monnaies en bronze.

L'architecture et les objets trouvés indiquent une date le milieu du IIe siècle av. J.C.

Ce tombeau peut être classé dans la catégorie des tombeaux macédoniens le plus souvent rencontrés: une chambre funéraire avec des dimensions à peu près 3×3 m. On peut dire que ce type du tombeau provient d'un arrangement des lits funéraires en forme d'un Γ.